

Uniwersytet Warszawski

Wydział Polonistyki

Katarzyna Głowienka

Nr albumu: 374563

Definicja kognitywna leksemu *muž*

Praca licencjacka

na kierunku SLAWISTYKA

w zakresie bohemistyka

Praca wykonana pod kierunkiem

dr Mileny Hebal-Jezierskiej

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej

Warszawa, 06.2018

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenia autora pracy

Świadom(a) odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami. Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem dyplomu zawodowego na wyższej uczelni. Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora (autorów) pracy

Streszczenie

Tematem niniejszej pracy było stworzenie definicji kognitywnej leksemu *muž* w języku czeskim. W tym celu została wykorzystana metoda badania językowego obrazu świata, zaproponowana przez Jerzego Bartmińskiego, polegająca na zbieraniu różnego typu danych, dzięki którym można go rekonstruować. Owe dane możemy pogrupować w następujący sposób: dane systemowe, dane zebrane na podstawie badania ankietowego oraz tekstowe, zebrane na podstawie korpusu. Analiza wymienionych typów danych pozwala na wyodrębnienie stereotypów zakorzenionych w języków, a finalnie - na stworzenie definicji kognitywnej danego leksemu.

Słowa kluczowe

badania ankietowe, dane systemowe, definicja kognitywna, językowy obraz świata, leksem, korpus języka czeskiego, stereotyp językowy

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus)

09.0 kierunek: slawistyka

specjalność: bohemistyka

Tytuł pracy w języku angielskim

A cognitive definition of the lexem *muž*

Shrnutí

V této práci jsem chtěla vytvořit kognitivní definici lexému *muž*. Udělala jsem to na základě metody, o které ve své knize napsal polský jazykovědec Jerzy Bartmiński. Je to způsob, kterého základem je hromáždění dat různých druhů. Díky tomu mohla jsem najít jazykové stereotypy fungující v češtině.

Vyhledávala jsem tři druhy dat. První jsou data, která můžeme najít hlavně ve slovnících a která se týkají definic lexému a informací o jeho etymologii. Lze tady ještě zařadit odvozená slova, frazeologismy a slovní spojení. Druhá třída jsou data, která jsem získala na základě dotazníků. Provedla jsem průzkum rodilých mluvčích českého jazyka a jsem analyzovala 163 výsledků. Třetí druh dat jsou texty psané česky. Tato data jsem vyhledávala v Českém národním korpusu.

Na základě těch dat jsem provedla analýzu, která mi dovolila najít jazykové stereotypy a vytvořit kognitivní definici tohoto lexému. Tenhle typ definice se skládá z vlastností rekonstruovaných na základě dat. Takové nahromáždění jednoho typu vlastností je faseta. Skupina faset tvoří vlastně kognitivní definici.

Důležitý prvek této práce je, kromě popisu lexému *muž*, popis lexému *žena*. Z hlediska tématu, chtěla jsem najít pohlavní identifikace chápané v širším, kulturním smyslu. To znamená že jsem hledala spojení nějakých funkcí a vlastností s konkrétním pohlavím.

Na základě všech informací jsem vytvořila kognitivní definici lexému *muž*, která obsahuje typické pro muže vlastnosti a které můžeme najít v češtině: fyzické, sociální, mentální, duševní a jiné. Nicméně základem této definice je určitě nejdůležitější vlastnost – vlastnictví funkce „bytí mužem“. Chtěla jsem najít odpověď na otázku na co průměrný český mluvčí myslí, když používá lexém *muž*.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział 1 Dane systemowe	10
1.1 Definicje słownikowe	10
1.2 Dane etymologiczne	11
1.3 Derywaty słotwórcze	12
1.4 Związki frazeologiczne	16
1.5 Zestawienia wyrazowe	17
1.6 Podsumowanie	17
Rozdział 2 Analiza korpusowa	20
2.1 Współczynnik Dice'a	21
2.1.1 Przedział kolokacji od -1 do 0	21
2.1.2 Przedział kolokacji od 0 do 1	25
2.2 Logarytm MI-score	26
2.3 Podsumowanie analizy kolokacyjnej	28
Rozdział 3 Dane ankietowe	29
3.1 Metodologia	29
3.2 Charakterystyka metryczki	29
3.2.1 Płeć	30
3.2.2 Wiek	30
3.2.3 Zawód	31
3.2.4 Miejsce zamieszkania	31
3.2.5 Dyscyplina naukowa	32
3.3 Analiza wyników ankiet	33
3.3.1 Określenia leksemu <i>muž</i>	34
3.3.2 Własności leksemu <i>muž</i>	38
3.3.3 Analiza odpowiedzi pod względem danych z metryczki	42
4. Układ fasetowy	43
Podsumowanie	45
BIBLIOGRAFIA	46
Literatura	46
Źródła internetowe	48

ANEKS	49
Aneks 1. Spis wykresów zamieszczonych w pracy	49
Aneks 2. Szczegółowy spis zawodów wskazanych przez respondentów w ankiecie zachowany w oryginalnej pisowni (w kolejności częstości wskazywania)	49
Aneks 3. Badanie dotyczące leksemu <i>muž</i>.....	51

Wstęp

Językowy obraz świata to termin wieloaspektowy, o złożonej historii, występujący na pograniczu wielu dziedzin naukowych. Z punktu widzenia tematu niniejszej pracy, jest to pojęcie, które ma dla niej kluczowe znaczenie. Termin ten według Jerzego Bartmińskiego oznacza „zespół utrwalonych (stereotypowych) wyobrażeń o człowieku i świecie dający się odtworzyć z różnego typu danych językowych: gramatycznosystemowych [...], semantycznosystemowych [...], użyciowych [...], a także danych *przyjęzycznych*, wierzeniowych i zachowaniowych, które są relewantne dla efektywnej komunikacji.”¹ Innymi słowy, językowy obraz świata to pojęcie, które dotyczy pojmowania i interpretacji rzeczywistości przez użytkowników danego języka. Ową interpretację rzeczywistości można ująć w postaci „zespołu sądów o świecie”² oraz ustalaniu na ich podstawie „opozycji semiotycznych”³.

Jedną z dziedzin, która zajmuje się badaniem językowego obrazu świata jest etnolingwistyka⁴. Prekursorem tej nauki – dokładnie lingwistyki antropologicznej, jak również samego pojęcia językowego obrazu świata, był m.in. Edward Sapir, uważany dziś za jej czołowego przedstawiciela⁵. Badacz ten traktował język jako sposób na poznanie danej kultury. Na podstawie podejścia jego oraz Benjaminiego Lee Whorfa (ucznia i współpracownika Sapira), powstała tzw. hipoteza Sapira-Whorfa. Teza ta, nazywana również koncepcją „relatywizmu językowego”, dotyczy wpływu języka na sposób myślenia użytkowników danego języka⁶. Na jej podstawie można stwierdzić, że każdy język zawiera obraz świata (specyficzny tylko i wyłącznie dla siebie), który warunkuje interpretowanie rzeczywistości przez jego użytkowników. Właśnie ta hipoteza, stała się jednym z głównych zagadnień, jakimi posługiwałam się w mojej pracy. Na jej podstawie starałam się znaleźć odpowiedź na pytanie dotyczące stereotypu leksemu *muž* w języku czeskim, przyjmując potencjalne założenie, że używanie owego języka może z dużym prawdopodobieństwem warunkować konkretną interpretację rzeczywistości przez jego użytkowników,

¹ Bartmiński 2003: 63

² Bartmiński 2007:12

³ Bartmiński 2007: 20

⁴ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/etnolingwistyka.html>

⁵ Polański 1999: 147

⁶ Klimczuk 2013: 166

Na językowy obraz świata składają się więc różne grupy danych, dzięki którym my - użytkownicy, możemy go rekonstruować. Jednym z rodzajów takich danych są stereotypy, które pozostają z językiem w relacji dynamicznej i ciągłej interakcji⁷, co oznacza, że podlegają ciągłym przekształceniom i zmianom. Pojęcie stereotypu będzie w mojej pracy rozumiane w ten sam sposób, w jaki przedstawiał je Hilary Putnam. Według niego stereotyp „to w potocznym użyciu językowym konwencjonalne (często tendencyjne) wyobrażenie, które może być bardzo niedokładne, o tym jak jakieś X wygląda, jak działa, jakie jest”⁸. Autor ma na myśli nie złośliwe stereotypy i uprzedzenia, ale odnosi się do używania stereotypów podczas zwyczajnej, „codziennej” mowy oraz do konwencjonalnych wyobrażeń, z jakich korzystają użytkownicy danego języka⁹.

Jak to już zostało wspomniane, językowy obraz świata można rekonstruować. W swojej pracy postanowiłam skorzystać z klasyfikacji danych, przedstawionej przez Jerzego Bartmińskiego. Według niego potrzebne są do tego trzy rodzaje danych, nazywa je danymi typu S-A-T¹⁰:

1. Dane systemowe
2. Badania ankietowe
3. Teksty

Dane systemowe zostały analizowane na podstawie następujących źródeł dotyczących leksemu *muž*: dane słownikowe, dane etymologiczne, derywaty słowotwórcze, związki frazeologiczne oraz zestawienia wyrazowe. Analiza danych korpusowych została przeprowadzona na podstawie wyników wyszukiwanych w internetowym korpusie języka czeskiego. Dane uzyskane dzięki badaniom ankietowym zostały zebrane na podstawie prostej ankiety przeprowadzonej na 163 osobach – rodzimych użytkownikach języka czeskiego¹¹.

Tworzenie rekonstrukcji językowego obrazu świata jest oczywiście zadaniem specyficznym, gdyż opis takiego stereotypu powinien zawierać wielopłaszczyznowy zbiór konotacji znaczeniowych, związanych również z danymi „przyjęzycznymi”, które nie są związane z danymi językowymi, ale rzeczywistymi obiektami świata, stanowiącymi podstawę do zbudowania całego bogactwa skojarzeń u użytkowników języka¹². Na kanwie tej rekonstrukcji

⁷ Bartmiński 1986

⁸ Putnam 1975: 249

⁹ Bartmiński 1985

¹⁰ Bartmiński 2007: 20

¹¹ Szczegółowe informacje dotyczące metodologii i wyników ankiety zostały opisane w trzecim rozdziale tej pracy

¹² Bartmiński 1986

można dopiero stworzyć definicję kognitywną leksemu *muž*. Zmierza ona do przedstawienia sposobu pojmowania przedmiotu przez użytkowników języka – „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania”¹³. Dzięki temu możliwe jest ujawnienie się cech, które ludzie „mają na myśli” używając konkretnego słowa. Właśnie uchwycenie tych cech było głównym celem mojej pracy.

¹³ Bartmiński 2007: 42

Rozdział 1 Dane systemowe

Definicja kognitywna oparta jest na „rekonstrukcji podmiotowej”¹⁴, a więc przyjętej z perspektywy człowieka czy też wspólnoty. Aby dokonać takiej rekonstrukcji, należy zgromadzić dwa główne typy danych:

1. Opisujące cechy, które ujawniają się na poziomie struktury języka – czyli przypisywane podmiotowi w sposób stały, a więc istotne, a czasem wręcz niezbędne do zrozumienia tekstu;
2. Odtwarzające informacje zgodne z tym, co chce powiedzieć użytkownik języka, a więc odpowiadające subiektywnemu, „naiwnemu obrazowi świata”¹⁵;

Do uzyskania danych systemowych o leksemie *muž* należy zgromadzić informacje pierwszego typu (przypisane podmiotowi w sposób stały). Można zgromadzić je na podstawie: definicji słownikowych, informacji o etymologii leksemu oraz wykorzystując derywaty słowotwórcze, związki frazeologiczne i zestawienia wyrazowe.

Kolejnym istotnym elementem, który pomaga usystematyzować strukturę pracy, jest stworzenie jednej, podstawowej definicji leksemu, którym będę się zajmować. Przy tworzeniu owej definicji, skorzystałam z danych słownikowych, syntezując znaczenia, które powtórzyły się we wszystkich wykorzystanych przeze mnie źródłach¹⁶.

Wszystkie użyte przykłady pochodzące z korpusu języka czeskiego SYN2015 (*Český národní korpus*) zostały opatrzone tłumaczeniami mojego autorstwa.

1.1 Definicje słownikowe

Definicje słownikowe leksemu *muž*, pochodzące z następujących źródeł: *Příruční slovník jazyka českého*, *Slovník spisovného jazyka českého*, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* oraz *Slovník jazyka českého*, wyróżniają jego 4 znaczenia. Za najbardziej podstawowe

¹⁴ Bartmiński 2007: 94

¹⁵ Bartmiński 2007: 94

¹⁶ Więcej informacji o tworzeniu definicji znajduje się w kolejnym podrozdziale 1.1

znaczenie uznaje się: *dorosły człowiek płci męskiej* („dospělý člověk mužského pohlaví”). Następne znaczenie brzmi: *posiadacz charakterystycznych (pozytywnych) męskich cech* („nositel význačných (kladných) mužských vlastností”). Dalej w kolejności pojawia się: *jednostka w jakiejś grupie ludzi* („jednotlivec v množství”). Ze wszystkich wymienionych znaczeń definicji leksemu najbardziej podstawowym wydaje się pierwsze z podanych, z tego względu, że ujmuje ono cechy kategorialne, które są właściwe wszystkim desygnatom klasy *muž*:

1. bycie mężczyzną;
2. osiągnięcie wieku dorosłego czy po prostu bycie dojrzałym człowiekiem.

W szczególności pierwsza cecha ma nadrzędne znaczenie – nie można być np. czyims mężem, nie będąc mężczyzną. Natomiast określenie *dorosły (pełnoletni) człowiek* nie odnosi się tylko do mężczyzn, ale do ludzi w ogóle.

Jako ostatnie znaczenie, jest wymieniane *mąż*, w rozumieniu mężczyzna pozostający w związku małżeńskim z kobietą („manžel”). To ostatnie znaczenie jest równocześnie najwęższym ze wszystkich i jako jedyne pojawia się w słownikach zawierających informacje historyczne, o czym więcej informacji można znaleźć w podrozdziale 1.2.

Wszystkie cztery znaczenia powtarzają się w definicjach podawanych przez każdy z wymienionych słowników.

1.2 Dane etymologiczne

Badania etymologiczne mają za zadanie min. odtworzyć pierwotne znaczenie konkretnego słowa¹⁷. Słowniki historyczne języka czeskiego: *Malý staročeský slovník* oraz *Slovník staročeský*, jako główne znaczenie leksemu *muž* wymieniają właśnie *mąż*, czyli mężczyzna będący w związku małżeńskim z kobietą. Oba słowniki podają również możliwości użycia tego leksemu w języku, np. *wyjść za mąż* („za muž jíti, za muž pojeti“), *poślubić* („muž dáti“)¹⁸ oraz *zamężna* [o kobiecie] („za mužem [o ženě]“)¹⁹. Należy więc zauważyć, że znaczenie tego leksemu zmieniło się na przestrzeni lat. Wcześniej nadrzędną cechą leksemu *muž* była własność

¹⁷ Popowska-Taborska 2012:159

¹⁸ Bělič 1970

¹⁹ Gebauer 1970

posiadania żony – a więc można w tym wypadku mówić o diachronii językowej w kontekście ewolucji znaczenia. Synchroniczny opis²⁰ tego leksemu skupia w sobie nieco inne „konieczne własności“, które składają się na obecny stereotyp leksemu *muž*. Etymologia tego słowa wskazuje zatem na silny związek leksemów *muž* i *žena*. Podkreśla również pewne zasadnicze warunki, jakie należy spełnić, aby zostać uznanym za mężczyznę – w tym wypadku oczywiście ie poślubić kobietę. Można więc wnioskować, że w przypadku definicji leksemu *muž* doszło do poszerzenia jego znaczenia na przestrzeni lat – obecnie to znaczenie jest szersze o co najmniej trzy znaczenia w porównaniu z leksemem *muž* funkcjonującym w języku staroczeskim.

1.3 Derywaty słowotwórcze

Derywaty słowotwórcze pojawiające się w wymienionych wcześniej słownikach to: *mužatka*, *mužik*, *mužský*, *mužný*, *mužství*, *mužstvo* oraz *zmužilý*. Można tam również znaleźć tzw. gniazda słowotwórcze: *zmužilost* oraz *zmužit se*. Nie są to jednak derywaty leksemu *muž*, dlatego nie będę opisywać ich w tej pracy.

Wymienione derywaty można pogrupować w następujący sposób:

1. derywaty, które stanowią opis leksemu *muž* w formie konkretnych cech i własności; do tej grupy możemy zaliczyć:

mužský – (1) *przymiotnik dotyczący mężczyzn jako członków płci [męskiej]* („týkající se muže jako příslušníka pohlaví”); (2) *przymiotnik dotyczący dorosłego, dojrzałego mężczyzny* („týkající se dospělého, dospělého muže”); (3) *przymiotnik dotyczący osobników posiadających charakterystyczne męskie cechy, zwłaszcza odwagę, zdecydowanie* („mající vynikající vlastnosti muže, zvl. statečnost, rozhodnost”);

mužný – (1) *przymiotnik cechujący mężczyznę, dotyczący mężczyzn* („vymáňující muže, náležející mužům”); (2) *dzielny, odważny, mężny, decyzyjny* („statečný, odvážný, zmužilý, rozhodný”);

Derywaty znajdujące się w tej grupie mają formę przymiotników i pod względem znaczenia opisują konkretne własności mężczyzny. Istotne, z perspektywy tematyki tej pracy, jest znaczenie pary derywatów: *mužský* oraz *mužný* (o znaczeniu obu derywatów pisałam już

²⁰ Ivić 1975: 128

wcześniej). Derywat *mužský* ma szersze znaczenie niż *mužný* i oprócz opisywania konkretnych męskich cech oraz własności, odnosi się również do mężczyzn jako członków grupy, których nadrzędną własnością jest posiadanie cechy bycia mężczyzną – osób płci męskiej. Z kolei derywat *mužný*, który jest mniej wieloznaczny, określa tylko i wyłącznie zestaw cech charakteru i własności typowych dla mężczyzn na poziomie metafor i niedosłowności:

„Když Little s kolegy přidal k obrázku ženy ještě atraktivního, mužného muže, hodnotitelé jí dávali mnohem víc bodů, než když stála vedle zženštile vypadajícího muže.” *Mají páni radši blondýnky?*

Kiedy Little z kolegami dodał do wizerunku kobiety jeszcze atrakcyjnego, męznego mężczyznę, krytycy przyznawali jej o wiele więcej punktów niż kiedy stała obok zniewieściale wyglądającego mężczyzny.

Derywatu *mužský* można używać również w innych kontekstach, których nie możemy zastosować w przypadku derywatu *mužný*²¹. Wspomniany derywat ma również więcej znaczeń niż derywat *mužný* np.:

„Mužský šat doplňovaly různé typy čapek.” *Čína – země hedvábí*
Męski strój dopełniały różne typy czapek.

„Příchod svobody je na vesnici především popudem k projevům bezostyšného mužského šovinismu” *Čína – země hedvábí*
Pojawienie się wolności jest na wsi przede wszystkim impulsem do manifestacji bezczelnego męskiego szowinizmu.

„Ve velkoměstech už se hustý smog stal trvalým jevem s neočekávanými důsledky pro mužskou populaci [...]” *GEO*
W wielkich miastach gęsty smog stał się trwałym zjawiskiem z nieoczekiwanymi następstwami dla populacji mężczyzn [...].

„Playgirls tedy začaly flirtem s feminizmem, ale skončily potvrzením tradiční mužské nadřazenosti.” *Jací jsme*
Playgirls zaczęły więc flirt z feminizmem, ale skończyły potwierdzeniem tradycyjnej męskiej dominacji.

²¹ Wskazane połączenia nie występowały w korpusie

Sytuacja wygląda zupełnie inaczej w przypadku analogicznego derywatu stworzonego od leksemu *žena*. Derywat *ženský* nie ma swojego „odpowiednika” (jak w przypadku derywatów *mužský* i *mužný*). Opisany derywat ma szerokie znaczenie i odnosi się zarówno do konkretnych, kobiecych cech charakteru, jak i do własności opisujących członków grupy, których podstawową własnością jest bycie kobietą (analogicznie jak w przypadku leksemu *muž*):

„V poslední době přý dospěla až k myšlence, že ženská láska je přece mimo konkurenci, nehrozí tam žádné nebezpečí, ničemu a nikomu [..]” *Neumřes*

Podobno dopiero ostatnimi czasy dojrzała do myśli, że kobieca miłość jest przecież bezkonkurencyjna, nie zagraża jej żadne niebezpieczeństwo, niczemu i nikomu [...].

„Nebo myslíte, že by na frontě bojoval v ženských šatech?” *Ludmilina lámaná angličtina*

Czy myślicie, że walczyłby na froncie w damskim ubraniu?

Derywat *ženský* nie posiada więc podobnego odpowiednika, jaki istnieje w przypadku pary derywatów *mužský* oraz *mužný*. Użytkownik języka ma do dyspozycji tylko jeden derywat, dlatego wykorzystuje go w każdym kontekście, bez rozróżnienia pod względem charakteru wypowiedzi np. na znaczenie bardziej abstrakcyjne lub dosłowne. W każdym przypadku będzie to leksem *ženský*, bez względu na to jaki sens niosłoby za sobą jego użycie. Ma to oczywiście wpływ na wydźwięk konkretnych derywatów oraz konteksty, w jakich każdy w nich może być użyty.

Następną prawidłowością, którą można zauważyć w pierwszej grupie derywatów, to ich charakter. Jest to bowiem grupa cech konwencjonalnie uznanych za pozytywne. Znaczenia układają się więc w pewien obraz leksemu *muž*, który użytkownikom języka może kojarzyć się z konkretnymi cechami przypisywanymi mężczyznom w ogóle, nie tylko na podstawie wymienionych w pierwszej grupie derywatów.

2. derywaty, które stanowią o cechach leksemu *muž*, wyodrębnionych na podstawie danych słownikowych, ale nie przyjmują formy konkretnych cech (forma przymiotnikowa); grupę tę tworzą:

mužík – *mężczyzna zdrobniale*, ale również: *człowieczek* („zdrobnělé muž”);

mužství – *zbiór męskich cech* („souhrn mužských vlastností”);

mužstvo – grupa mężczyzn mająca wspólne zadanie, konkretną misję („skupina mužů mající společný úkol, určité poslání”);

Derywaty, które tworzą drugą grupę charakteryzuje zupełnie inna specyfika, niż te należące do pierwszej grupy. Przede wszystkim można zaobserwować poszerzenie znaczenia – u derywatów należących do drugiej grupy, oprócz opisu konkretnych cech i własności, leksem *muž* pojawia się również w znaczeniu *człowiek*, a także *grupa ludzi*. Znaczenia dodatkowe, które nie pojawiają się w pierwszej grupie, mają charakter bardziej ogólny – nie odnoszą się do konwencjonalnie typowych cech męskich. Derywaty występujące w drugiej grupie są związane z konwencjonalnie rozumianymi albo pozytywnymi, albo negatywnymi własnościami. Derywaty *mužství* oraz *mužstvo* są związane właśnie z tymi konwencjonalnie pozytywnie rozumianymi cechami - już na płaszczyźnie znaczenia. Z kolei derywat *mužík* jest kojarzony z własnościami konwencjonalnie uznawanymi za negatywne. Można to zaobserwować wykorzystując analizę korpusową tego derywatu. Wśród pierwszych dziesięciu określeń, które pojawiają się w korpusie obok derywatu *mužík* można znaleźć: *páter* („ojciec duchowny, ksiądz, klecha“), *shrbený* („zgarbiony, skrzywiony“), *boubelatý* („pyzaty, puciołowaty“), *obtloustlý* („grubawy, tłustawy“), *tělnatý* („otyły, gruby, korpulentny“), *podsaditý* („krępy“), *drobný* („drobny“), *kamenný* („kamienny“) czy *hubený* („chudy“). Podane określenia dotyczą głównie cech wyglądu zewnętrznego, wywołujących u użytkownika języka konkretne, negatywne skojarzenia.

3. derywaty leksemu *muž*, które odnoszą się wyłącznie do leksemu *žena* („kobieta”); do tej kategorii został przyporządkowany tylko jeden przykład:

mužatka – (1) *kobieta posiadająca męskie cechy, zwyczaje, upodobania; waleczna, odważna kobieta* („žena mající mužské rysy, způsoby, záliby; bojovná, statečná žena”), ale też *amazonka* („amazonka”); (2) [przestarzałe] *zamężna kobieta* („vdaná žena”);

Derywat, który znajduje się w ostatniej grupie jest wyrazem pochodnym leksemu *muž*. Dotyczy on jednak leksemu *žena* – odnosi się do kobiety. Cechy, które są za pomocą tego derywatu przypisywane kobiecie, są tak naprawdę cechami konwencjonalnie uznanymi za męskie (co można zauważyć już na poziomie danych systemowych i etymologii). Kolejną własność, jaką można zauważyć na podstawie analizy tego derywatu, to poszerzenie jego znaczenia na przestrzeni czasu. Jego definicja była wcześniej znacznie węższa i oznaczała tylko *mężatkę*. Była ona również stworzona w kontekście leksemu *muž*. Obecnie derywat ten pojawia się w korpusie głównie w kontekście pierwszego znaczenia (*kobieta posiadająca męskie cechy*):

„Oproti mužům mohou ženy tohoto typu mít více podkožního tuku a vykazovat v obličejí i v tělesné stavbě znaky mužatek“ *“Obecná psychologie*

W porównaniu z mężczyznami kobiety tego typu mogą mieć więcej podskórnego tłuszczu i wykazywać na twarzy i w budowie ciała cechy chłopczycy.

1.4 Związki frazeologiczne

Związki frazeologiczne z leksemem *muž* odnoszą się głównie do wymienionego już, pewnego fundamentalnego zespołu cech pobocznych. Należy jednak podkreślić, że prawie żaden z wymienionych związków nie dotyczy leksemu *muž* w znaczeniu *mężczyzna* (ktoś kto posiada własność bycia mężczyzną), ale w kontekście *człowiek*. Można je pogrupować w następujący sposób:

1. Związki wskazujące na własności konwencjonalnie kojarzone z pozytywnymi cechami to min. wyrażenie *jak jeden muž* („jako jeden muž“), wskazuje na jedność działania, zgodę, braterskość – podkreśla korzystną, pomyślną relację. Na podobne cechy wskazuje związek *być człowiekiem na właściwym miejscu* (být mužem na svém místě), który nasuwa jednoznaczne skojarzenia z kompetencyjnością, stosownością – tylko właściwy i odpowiedni człowiek może być na „swoim miejscu“.
2. Druga grupa związków frazeologicznych to zbiór fraz, które konwencjonalnie są związane z własnościami zarówno pozytywnymi, jak również negatywnymi. Nie kojarzą się jednoznacznie, można więc nazwać je uniwersalnymi. Wyrażania takie jak: *walczyć do ostatniego człowieka* („bránit se/bojovat do posledního muže“), *až padnie ostatni človiek* („padnout do posledního muže“) czy *być człowiekiem czynu* („být mužem činu“) konotują z pewnymi określonymi cechami. Podkreślają one takie atrybuty jak odwaga (w walce), poświęcenie, zdecydowany sposób działania, ale również pewną pochopność i brak namysłu. Podobnie frazeologizm *człowiek z żelaza/ze stali* („muž ze železa/ocele“) wskazuje na cechy nie tylko charakteru – odporność psychiczna, zdecydowanie, nieustępliwość, ale również na wiele cech fizycznych np. siła czy tężyzna.

Użycie związków frazeologicznych lub idiomów nie zawsze niesie za sobą metaforyczne znaczenie. Na przykład związek *ledoví/zmrzli muži* wcale nie wskazuje na konkretne, w tym

wypadku negatywne cechy. Jest to idiom używany w celu nazwania zimnych dni, które występują po okresie wyraźnego ocieplenia temperatury w maju.

1.5 Zestawienia wyrazowe

Również zestawienia wyrazowe (sfrazeologizowane) takie jak: *człowiek prawa* („muż zákona“), *człowiek pióra* („muż pera“), *prawdziwy mężczyzna* („ceły muž“), *działać jako jedność* („jednat jako jeden muž“) mają uniwersalny charakter – w rozumieniu nie kojarzą się jednoznacznie z własnościami uznanymi konwencjonalnie za pozytywne lub negatywne. Pomimo obecności leksemu *muž* w zestawieniu, to pod względem znaczeniowym większość z nich dotyczy człowieka lub konkretnej osoby, a nie mężczyzny (posiadacza własności płci męskiej). Z drugiej jednak strony, pomimo tego ogólnego charakteru, owe zestawienia są używane głównie w kontekście opisu mężczyzny, a prawie nigdy nie charakteryzują kobiety. Wyniki wyszukiwania wymienionych sfrazeologizowanych fraz w korpusie (korzystałam z najbardziej rzetelnej miary – logarytmu Dice’a) pokazały, że nie istnieją analogiczne odpowiedniki, które można byłoby znaleźć, zamieniając leksem *muž* na leksem *žena*. Można więc stwierdzić, że wymienione zestawienia tworzą językowy stereotyp leksemu *muž*.

1.6 Podsumowanie

Na podstawie przytoczonych danych systemowych, można zauważyć, że stereotypowy obraz leksemu *muž* jest w dużym stopniu konstruowany na zasadzie paralelności do językowego stereotypu leksemu *žena*. Zagadnienie to pojawia się już na etapie definicji słownikowych – *muž* to przede wszystkim człowiek posiadający własność bycia mężczyzną, *žena* - człowiek posiadający własność bycia kobietą. Kluczowym elementem jest również porównanie zakresu znaczeniowego obu leksemów. Leksem *muž* posiada dodatkową treść znaczeniową – człowiek, której to nie posiada leksem *žena*.

Owa opozycja ujawnia się również na poziomie etymologii tego leksemu. Pierwotnie *muž* oznaczał mężczyznę danej kobiety – męża (choć istniał również inny leksem określający męża). Ponownie więc leksem ten był opisywany za pomocą użycia leksemu *žena*. Opisana wcześniej opozycja znaczeniowa leksemów *muž* i *žena* jest również istotna z punktu widzenia

przeprowadzonej przeze mnie analizy danych korpusowych²², która opiera się właśnie na wskazywaniu podobieństw i różnic pomiędzy wynikami na podstawie wyszukiń obu leksemów.

Następna własność, która ujawniła się podczas analizy etymologii tego leksemu to zmiana polegająca na poszerzeniu znaczenia jego definicji – pierwotnie leksem *muž* posiadał znacznie węższe znaczenie niż obecnie²³. Zmiana zakresu znaczeniowego tego leksemu jest istotna głównie z perspektywy analizy związków frazeologicznych i zestawień wyrazowych. W zdecydowanej większości przypadków leksemy *muž* pojawiające się w związku czy wyrażeniu, występują tam nie w kontekście człowieka płci męskiej (mężczyzny), ale człowieka w ogóle. Wyraźnie można więc na tym przykładzie zaobserwować ewolucję znaczenia tego leksemu oraz miejsce jakie pełni ona w budowaniu stereotypów językowych.

Wiele informacji, istotnych z punktu widzenia tematu tej pracy oraz pomocnych w dalszej części analizy – korpusowej i ankietowej, niesie ze sobą zbiór danych o derywatach leksemu *muž*. Analizując wymienione wcześniej derywaty, można na ich podstawie wyodrębnić cechy, jakie posiada leksem *muž*. Elementem nadrzędnym, w każdym z tych derywatów, było posiadanie cechy „bycie mężczyzną”, również w derywatach dotyczących kobiet, choć nie w dosłownym znaczeniu. Przykładem może być *amazonka* (czes. *mužatka*), która swoją nazwę z członem „muž-“, zawdzięcza metaforze opartej na podobieństwie funkcji („kobieta jeżdżąca konno“²⁴, a więc posiadająca charakterystyczne dla mężczyzny cechy, głównie fizyczne). Polisemię motywowaną podobieństwem²⁵ można zaobserwować również na płaszczyźnie innych, również bardzo często powtarzających się cech, takich jak: odwaga, waleczność, mężność, śmiałość, dojrzałość. To współwystępowanie cech osobowościowych czy charakteru warunkuje motywację nazwy (np. *mužný* i *zmužit se* – znaczenia tych pojęć opierają się na posiadaniu podobnych cech min. odwaga, śmiałość itd.). Wymienione cechy tworzą swoistą charakterystykę tego leksemu, czyli jak opisywał to Bartmiński - stereotypowy obraz, na który składają się „cechy przysługujące na poziomie społecznej normy semantycznej“²⁶. Językowy obraz leksemu *muž* posiada klasę pewnych własności koniecznych, ale również wiele cech dodatkowych, które ujawniają się głównie na poziomie metafor, związków frazeologicznych

²² patrz: rozdział 2

²³ na podstawie danych ze słowników etymologicznych; patrz: bibliografia

²⁴ <https://sjp.pwn.pl/sjp/amazonka-I;2439850.html>

²⁵ Grzegorzyczkowa 2011: 55

²⁶ Bartmiński 2007: 163

czy etymologii słów. Największym problemem, który będę starała się rozwiązać w kolejnych częściach mojej pracy, okazuje się precyzyjne określenie granic zespołu tych cech.

Rozdział 2 Analiza korpusowa

Korpus językowy to narzędzie, które składa się z zbioru tekstów, reprezentujących język zarówno pisany, jak i mówiony. Teksty te należą do różnych gatunków i pochodzą z wielu źródeł np. prasy, literatury pięknej, witryn internetowych, transkrypcji nagrań głosowych, wykładów czy prywatnych rozmów²⁷. Do przeprowadzenia analizy korpusowej wykorzystałam korpus języka czeskiego (*Český Národní Korpus*). Źródło to jest stworzone z kilku innych korpusów (które obejmują zarówno język literacki, jak i potoczny). Tworząc analizę korpusową, korzystałam z korpusu SYN2015, który składa się ze współczesnych tekstów pisanych (drukowanych), pochodzących z trzech głównych rodzajów publikacji:

1. Beletrystyka (szeroko rozumiana literatura piękna: proza, poezja, dramat);
2. Literatura specjalistyczna (specjalistyczne teksty naukowo-edukacyjne, popularnonaukowe oraz teksty z podręczników);
3. Publicystyka (prasa codzienna, czasopisma oraz teksty o charakterze nieperiodycznym)²⁸;

Przy wyszukiwaniu poświadczeń korzystałam tylko z metod automatycznych, używając dwóch logarytmów:

1. Logarytm Dice,
2. Logarytm MI-score;

Ponieważ SYN2015 składa się ze 100 milionów tokenów (token - najmniejsza jednostka tekstu, zazwyczaj słowo graficzne²⁹), analizę oparłam jedynie na stu pierwszych poświadczeniach w przypadku danych uzyskanych dzięki każdemu z użytych logarytmów. Wszystkie przykłady z korpusu zostały opatrzone tłumaczeniami mojego autorstwa.

²⁷ Fabiszak, Konat 2013: 132

²⁸ <http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn2015>

²⁹ <http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:token>

2.1 Współczynnik Dice'a

2.1.1 Przedział kolokacji od -1 do 0

Wyniki wyszukiwania w korpusie z wykorzystaniem logarytmu Dice'a pokazały, że przed leksemem *muž* w tekstach występują najczęściej przymiotniki oraz zaimki dzierżawcze. Podstawowe własności definicyjne leksemu *muž*, wyodrębnione na podstawie danych systemowych³⁰, to przede wszystkim:

1. posiadanie własności bycia mężczyzną, a więc odpowiednia płeć;
2. posiadanie odpowiednich cech wyglądu i charakteru opozycyjnych do cech uznanych za typowe dla kobiet;

Pierwsza własność definicji wynika bezpośrednio z tematu pracy, ale druga, stworzona na zasadzie opozycji do leksemu *žena*, wymaga krótkiego wyjaśnienia. Przede wszystkim definicja leksemu *muž* została przeze mnie stworzona na podstawie danych systemowych i już na tym poziomie można zaobserwować wzajemny wpływ znaczenia obu leksemów – *muž* i *žena*. Dane etymologiczne, dzięki którym dowiadujemy się o zmianie zakresu znaczenia leksemu *muž* na przestrzeni lat, bezpośrednio konfrontują definicje obu leksemów. Mąż, czyli mężczyzna będący w związku małżeńskim z kobietą, był kiedyś ściśle i bezpośrednio związany definicyjnie z leksemem *žena* – w tym wypadku nie można definiować leksemu *muž* nie używając leksemu *žena*. Obecna definicja jest oczywiście szersza, ale ten związek również jest widoczny.

Znaczenie leksemu *muž* jest ściśle związane z identyfikacją w obrębie płci rozumianej w sposób kulturowy np. przypisywanie różnych funkcji społecznych kobietom i mężczyznom, co można zaobserwować w postrzeganiu tego leksemu przez użytkowników języka - analiza korpusowa, a w jeszcze większym stopniu wyniki badania ankietowego (dalsza część pracy). Jest to element na tyle istotny z punktu widzenia tematu tej pracy, że poświęciłam dużą część opisu właśnie na opozycje pomiędzy leksemami *muž* i *žena*.

Sto pierwszych poświadczeń, które występują przed leksemem *muž*, wyodrębnionych za pomocą współczynnika Dice'a można pogrupować w następujący sposób:

³⁰ patrz: strony 7-16

- a) określenia wieku;
- b) określenia dotyczące wyglądu;
- c) cechy charakteru i pozostałe własności;
- d) inne;

a) Miara Dice'a, oprócz określeń zgodnych z danymi systemowymi, wyodrębniła również określenia wieku takie jak *mladý* (młody), *starý* (stary), *dospělý* (dorosły, dojrzały), *postarší* (starszy, podstarzały) oraz określenia wskazujące na konkretny wiek np. *třicetiletý* (trzydziestoletni). Dokładne wskazanie na wiek może być związane z użyciem leksemu *muž* do przedstawienia jakiś konkretnych wydarzeń w prasie brukowej (np. „Blesk”, „Aha!” czy „Metro”) przy określaniu osoby zmarłej lub w „kronice kryminalnej”:

„[...] v Mramoticích na Znojemsku zemřel čtyřicetiletý muž, který se nadýchal zplodin.”

Deníky Moravia

„[...] w Mramoticech na Znojmiu zmarł czterdziestoletni mężczyzna, który nawdychał się spalin.”

Część z nich została znaleziona w czasopismach (np. „National Geographic Česko”):

„[...] Stačí se podívat na řádek největšího hráče trhu: pětatřicetiletý muž u České pojišťovny zaplatí za roční ručení 2536 Kč.” ***Svět motoru***

„[...] Wystarczy przyjrzeć się pozycji największych zawodników na rynku: pięćdziesięcioletni mężczyzna w czeskim zakładzie ubezpieczeń zapłaci za roczne poręczenie 2536 czeskich korun.”

Źródła kolokacji związanych z dokładnym wskazaniem wieku, to w korpusie głównie publicystyka tradycyjna oraz rozrywkowa wydawana w formie prasy lokalnej oraz krajowej (dzienniki oraz miesięczniki). Inne źródła to proza specjalistyczna (np. medyczna, socjologiczna czy historyczna) i beletrystyka, występowały one jednak zdecydowanie rzadziej. Stąd właśnie można wnioskować o „tle” tych kolokacji – przygniatająca większość to prasa brukowa, a więc w większości przypadków leksem *muž* pojawia się w kontekście osoby zmarłej lub poszkodowanej.

Następnym elementem związanym z określeniami wieku występującymi przed leksemem *muž* jest rodzaj tych określeń w porównaniu w określeniami występującymi przed leksemem *žena*. Na podstawie analizy stu pierwszych poświadczeń w korpusie dla obu leksemów, można zauważyć następujące prawidłowości:

1. określenia wskazujące na konkretny wiek (z przyrostkiem – *letý*) występują częściej przed leksemem *muž* niż przed leksemem *žena*; świadczy o tym:
 - a) dokładny stosunek występowania tych określeń (wyodrębniony na podstawie logarytmu Dice'a) – wartości te były wyższe w przypadku leksemu *muž*, a co najważniejsze nie pojawiły się w ogóle przed leksemem *žena* (oczywiście w przypadku stu pierwszych poświadczeń);
 - b) współczynnik ipm (występowanie na milion pozycji) - w przypadku pierwszego poświadczenia, wynosił 0,55 (leksem *muž*) i 0,31 (leksem *žena*)

2. występowanie niektórych określeń częściej w przypadku leksemu *žena* np. *zralý/zralá* (dojrzały); różnice tego rodzaju mogą być związane z konwencjonalnością ich użycia, ale również podkreślenia czegoś w wypowiedzi (co można zobaczyć w poniższym fragmencie – użycie wyrażenia *zralá žena* w kontekście pozytywnym). Użytkownik języka o wiele częściej użyje sformowania *zralá žena* niż *zralý muž* np.:

„Považuj ji za inteligentní, vzdělanou, umělecky zralou ženu, která je jako člověk navíc velmi vřelá.” *Meda Mládková*

„Uważam ją za inteligentną, wykształconą, artystycznie dojrzałą kobietę, która jako człowiek jest ponadto bardzo serdeczna.”

b) Określenia dotyczące wyglądu można rozdzielić do dwóch grup. Pierwsza, gdzie znajdują się własności typowe dla mężczyzn jak np. *vousatý* (brodaty). Drugą grupę stanowią określenia, które mogą zostać użyte zarówno w przypadku mężczyzn, jak również kobiet np. *hubený/hubená* (chudy, mizerny). Osobną kategorię w drugiej grupie tworzą określenia, które znacznie częściej w korpusie pojawiają się w kontekście leksemu *muž*, niż leksemu *žena*. Należą do nich min. *vysoký/vysoká* (wysoki) lub *bílý/ bílá* (biały).

Geneza tych rozbieżności jest oczywiście bardzo złożona, jednak w znacznej większości wynikają one z konwencjonalnych różnic, w tym wypadku fizycznych, pomiędzy kobietami, a mężczyznami. Określenia *vousatý* możemy w większości przypadków użyć w kontekście mężczyzny. Z kolei własność *vysoký/vysoká*, choć ma charakter neutralny i użytkownicy języka mogą z niej skorzystać zarówno w przypadku określania kobiet, jak i mężczyzn, częściej

zostanie użyta, aby opisać mężczyznę. Wynika to ponownie z cech fizycznych – w tym przypadku z różnic w proporcjach budowy (mężczyźni są zazwyczaj wyżsi od kobiet)³¹.

W korpusie występowały jednak określenia uniwersalne (których można użyć do opisanego zarówno kobiet, jak i mężczyzn), częściej pojawiające się przed leksemem *muž* niż *žena*. Taki przykładem może być określenie *bílý/bílá* (biały). Podobna sytuacja występuje w przypadku własności *černý/černá* (czarny). Co prawda nie pojawia się ona w stu pierwszych poświadczeniach, jednak chciałabym przytoczyć ten przykład ze względu na jego związek z zagadnieniem. W tym przypadku można stwierdzić, że różnice wynikają raczej z innego użycia samego leksemu *muž* – rozumianego nie jako „mężczyzna”, ale jako człowiek w ogóle. Jednak w obu kontekstach użycie tej własności wiąże się z:

1. przyporządkowaniem do konkretnej rasy;
2. nadaniem znaczenia konwencjonalnie kojarzonego negatywnie:

„Zničehonic se mi však před očima vynořil obraz mého strýce a ostatních bílých mužů, které jsem znal po celé dětství [...]” *Bílý náčelník*

„Nagle ukazał mi się przed oczami obraz mojego wuja i innych białych mężczyzn, których znałem całe dzieciństwo [...]”

W tłumaczeniu powyższego przykładu w leksem *muž* to mężczyzna, ale równie dobrze, mógłby zostać przetłumaczony jako człowiek (a dokładniej ludzie) – wszystko zależy oczywiście od kontekstu, w jakim dane zdanie występuje. Występuje tutaj również użycie konwencjonalnie pojmowanego znaczenia – wuj (człowiek) oraz inni ludzie, których rasa czy kolor skóry został przez autora podkreślony.

c) Cechy charakteru i pozostałe właściwości również można podzielić na podobnej zasadzie. W tym wypadku określenia, znajdujące się w grupie pierwszej to np. *ženatý* (żonaty). Przykłady z grupy drugiej: *známý* (znany, znajomy) lub *bohatý* (bogaty). Z kolei określenia, które logarytm Dice’a częściej przyporządkował leksemowi *muž* niż leksemowi *žena* to *mrtvý/mrtvá* (martwy, zmarły, umarły), *mocný/mocná* (mocny, silny, potężny), *bohatý/bohatá* (bogaty, zamożny, zasobny), *ozbrojený/ozbrojená* (uzbrojony, zbrojny), *zraněný/zraněná* (zraniony), *svatý/svatá* (święty), *úspěšný/úspěšná* (pełen powodzenia, pomyślny, skuteczny), *urostlý/urostlá* (rosły, smukły), *podezřelý/podezřelá* (podejrzany), *vlivný/vlivná* (wpływowy),

³¹ Výrost, Slaměnik 2008: 161-162

správný/správná (prawidłowy, słuszny, stosowny, należyty), *český/česká* (czeski) i *vzdělaný/vzdělaná* (wykształcony, inteligentny). Podgrupę ową można również przedstawić z nieco innej perspektywy – określenia leksemu *muž* pojawiające się w stu pierwszych poświadczeniach, ale znacznie częściej pojawiające się przy leksemie *žena*. Możemy tu zaliczyć min. określenie *šťastný/šťastná* (szczęśliwy).

d) Ostatnie już określenia to zaimki, głównie wskazujące, dzierżawcze i nieokreślone np. *ten* (ten), *svůj* (swoj), *můj* (mój), *nějaký* (jakiś).

2.1.2 Przedział kolokacji od 0 do 1

Słowa występujące po leksemie *muž* to następujące określenia: dotyczące konkretnych imion („*muž jménem[...]*”), wyglądu, miejsca zamieszkania i wieku oraz wykonywanych czynności. Pojawiają się również przyimki, partykuły i spójniki. Ponieważ jednak tylko czasowniki mogą mieć wpływ na końcowy kształt tworzonej przez mnie definicji kognitywnej leksemu *muž*, tylko te części mowy zostaną przeanalizowane (poza małymi wyjątkami – w poświadczeniach występuje kilka rzeczowników, które zdają się istotnie oddziaływać na opisywane zagadnienie). Można je pogrupować w następujący sposób:

- a) czasowniki i inne określenia pojawiające się równie często w kontekście leksemu *muž*, jak i w kontekście leksemu *žena*;
- b) czasowniki i inne określenia pojawiające się częściej w kontekście leksemu *muž*;
- c) czasowniki i inne określenia pojawiające się częściej w kontekście leksemu *žena*;

a) Czasowniki oraz inne określenia o podobnej wartości logarytmu Dice’a zarówno dla leksemu *muž*, jak również leksemu *žena* stanowią większość wśród stu pierwszych poświadczeń leksemu *muž*. Są to min. czasowniki: *zemřít* (umrzeć), *přikývnout* (kiwnąć, uklonić się) lub *sedět* (siedzieć).

b) Czasowniki i inne określenia pojawiające się częściej w kontekście leksemu *muž* to: *utrpět* (ucierpieć), *čin* (czyn [w kontekście „*muž činu*” – sprawca]), *pokrčit* (zgiąć), *zmizet* (zniknąć), *napadnout* (atakować), *zápas* (mecz, atak, walka [w kontekście „*muž zápasu*” – człowiek walki]), *přežít* (przeżyć), *sáhnout* (dotykać), *padnout* (spadać), *zahynout* (umrzeć, ginąć), *zákon*

(prawo [w kontekście „muž zákona” – człowiek prawa]), *hledět* (patrzeć, postrzegać), *hrozit* (grozić), *svět* (świat [w kontekście „muž světa” – pan świata]) oraz *skočit* (skoczyć).

c) Czasowniki o większej wartości logarytmu Dice’a w przypadku leksemu *žena* w porównaniu do leksemu *muž* to: *milovat* (kochać), *potřebovat* (potrzebować), *chodit* (chodzić), *trpět* (cierpieć), *čekat* (czekać), *cítit* (czuć), *rodit* (rodzić), *smět* (móc, mieć pozwolono) oraz *žít* (żyć).

Wyniki wyszukiwania w korpusie za pomocą logarytmu Dice’a form występujących w tekstach po leksemie *muž* są o wiele mniej istotne pod względem interpretacyjnym niż w przypadku przedziału kolokacji od -1 do 0. Można znaleźć w tej grupie określenia, które pokrywają się z danymi systemowymi oraz takie na podstawie których można wnioskować o stereotypie językowym leksemu *muž* np. *zákon* (w kontekście „muž zákona”), *napadnout* lub *hrozit*. Takich wyników jest jednak stosunkowo mało, aby wnioskować o zależnościach w szerszym kontekście. W grupie wyników pojawiły się jednak wątki identyfikacji płci rozumianych kulturowo (min. przez pryzmat pełnienia różnych funkcji społecznych) oraz uwarunkowań biologicznych.

„Muži drželi mezi koleny karabiny, legendární německé armádní K98.” *Vojáci od Monte Cassina*

„Mężczyźni trzymali między kolanami legendarne, niemieckie wojskowe K98.”

Inny przykład:

„Tisíce žen rodí děti každý den, a ona jich má jen pět.” *Hvězda Lancasterů*

„Tysiące kobiet rodzi dzieci każdego dnia, a ona ma ich tylko pięcioro.”

Wyniki te nie są jednak na tyle istotne, aby móc wykorzystać je w dalszej analizie oraz interpretacji stereotypu językowego leksemu *muž*.

2.2 Logarytm MI-score

Wyniki uzyskane przy użyciu pozostałych logarytmów nie zostaną opisane w tej pracy. Poświadczenia klasyfikowane na podstawie logarytmu MI-score wskazują na konkretny rodzaj tekstów, z których pochodzą, przez co analiza oparta na tych danych nie byłaby obiektywna i rzetelna. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że są to tzw. „czarne kroniki”

prasowe, gdzie zamieszczone są bieżące informacje o wydarzeniach, podczas których odnotowano ofiary śmiertelne oraz komunikaty o sprawach przestępczych. Świadczy o tym nie tylko wąski zakres źródeł, z których pochodzą poświadczenia – jest to w większości przypadków prasa codzienna, ale również rodzaj poświadczeń:

1. przedział od -1 do 0 – wyrazy poprzedzające leksem *muž*: są to głównie określenia z przyrostkiem „-letý” np. *čtyřicetiletý* (czterdziestoletni) lub nie w bezpośredni sposób wskazujące na wiek np. *mladý* (młody):

„*Tricetiletý muž* slovně zaútočil na matku své přítelkyně v neděli ráno a to v jednom z bytů v Lipníku nad Bečvou.” *Mladá fronta Dnes*

„W niedzielę rano trzydziestoletni mężczyzna słownie zaatakował matkę swojej dziewczyny w jednym z mieszkań w Lipniku nad Bečvou.”

Inne określenia (bez przyrostka „-letý”) to min: *ozbrojený* (uzbrojony), *mrtvý* (martwy), *opilý* (pijany) czy *zraněný* (ranny). Określenia tego rodzaju wywołują u użytkowników w języku konkretne, konwencjonalne skojarzenia. Pozostałe, o bardziej uniwersalnym charakterze, takie jak: *známý* (znajomy, znany) czy *můj* (mój) należą do mniejszości – oczywiście w stu pierwszych poświadczeniach.

2. Przedział od 0 do 1 – wyrazy występujące po leksemie *muž*: są to głównie czasowniki, przyimki i spójniki. W tym zbiorze poświadczeń zdecydowanie słabiej są widoczne zależności świadczące o tym, z jakiego typu tekstów pochodzą - jest ich po prostu mniej niż w grupie z przedziału od -1 do 0. Wśród stu pierwszych poświadczeń można znaleźć kilka takich czasowników, które jednoznacznie kojarzą się z informacjami jakie zamieszcza się w „czarnej kronice”. Należą do nich np: *zemřít* (umrzeć), *utrpět* (ucierpieć) czy *hrozit* (grozić). Tego typu czasowniki stanowią jednak mały procent wśród poświadczeń. Dane, które mogą posłużyć za potwierdzenie przypuszczeń o konkretnym typie tekstów, to te o źródłach, z jakich pochodzą poświadczenia. Podobnie jak w przypadku kolokacji od -1 do 0 jest to przede wszystkim prasa codzienna (a to właśnie w tego typu źródłach umieszcza się tzw. „czarne kroniki”).

2.3 Podsumowanie analizy kolokacyjnej

Podsumowując przedstawione wyniki, można stwierdzić, że logarytm Dice'a przyporządkowuje kolokacje leksemu *muž* do pewnej grupy cech i własności, które konwencjonalnie uważane są za typowo męskie. Dotyczy to zarówno określeń wyglądu fizycznego, charakteru, jak również wszelkich innych, stereotypowych własności oraz pełnionych funkcji. Wyniki analizy korpusu potwierdzają dane systemowe, a więc sposób w jaki przedstawia się leksem *muž* w systemie językowym. Dodatkowym potwierdzeniem uzyskanych wyników może być porównanie niektórych kolokacji leksemu *muž* z leksemem *žena* (niektóre kolokaty są charakterystyczne tylko dla jednego z leksemów).

Analiza korpusowa składa się na obraz przedmiotu, uzupełniany poprzez pewne społeczne normy oraz przekonania o charakterystycznych cechach, jak również własności, które zostały nadane płciom w sposób kulturowy. Jako pierwszy można wyodrębnić z nich stereotyp związany z większą przestępczością i agresywnością wśród mężczyzn. Świadczą o tym choćby takie określenia jak *napadać*, *czyn*, *uzbrojony*, *uzbrojony*, *zraniony/ranny* lub *podejrzany*, które nie pojawiały się w kontekście mężczyzn.

Dalej w kolejności są konwencjonalnie postrzegane typowo „męskie” własności oraz różne pełnione funkcje takie jak *dominacja*, *odwaga*, *opanowanie*, *pewność siebie*, *stanowczość*, *walka*, *wojna*, *atak*, *prawo*, *żonaty*. Stereotyp ten znajduje dodatkowo potwierdzenie w wynikach dotyczących leksemu *žena*, które dotyczą cech i funkcji uznanych konwencjonalnie za typowo „kobiece” np. *szczęśliwa*, *zameżna*, *kochać*, *rodzić* czy *cierpieć*.

Oba opisane stereotypy znajdują potwierdzenie w analizie korpusowej – określenia z nimi związane to kolokaty leksemu *muž*, które uzyskały najwyższe wartości logarytmu Dice'a. Dodatkowym elementem analizy korpusowej, składającym się na językowy stereotyp leksemu *muž* są również określenia dotyczące wyglądu – charakterystyczne cechy fizyczne mężczyzn oraz paralelnie charakterystyczne cechy fizyczne kobiet, wynikające z albo z funkcji biologicznych albo z różnic w proporcji budowy ciała.

Rozdział 3 Dane ankietowe

3.1 Metodologia

Ostatnią częścią tej pracy są dane zebrane na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród współczesnych użytkowników języka czeskiego. Użyłam do tego prostego narzędzia, skonstruowanego na podstawie ankiet LAS-90 oraz ASA-90 Jerzego Bartmińskiego³². Dwoma głównymi założeniami, jakie przyjąłam konstruując ankietę, były:

1. jak najmniejszy stopień sugerowania odpowiedzi respondentom;
2. konkretna forma uzyskanych odpowiedzi (chciałam, aby odpowiedzi miały formę pojedynczych słów – takie dane znacznie łatwiej można porównać z danymi korpusowymi).

Ankieta, oprócz metryczki, zawierała dwa pytania dotyczące leksemu *muž*. Całe narzędzie jest umieszczone w aneksie w formie, w jakiej zostało przedstawione respondentom (w aneksie).

3.2 Charakterystyka metryczki

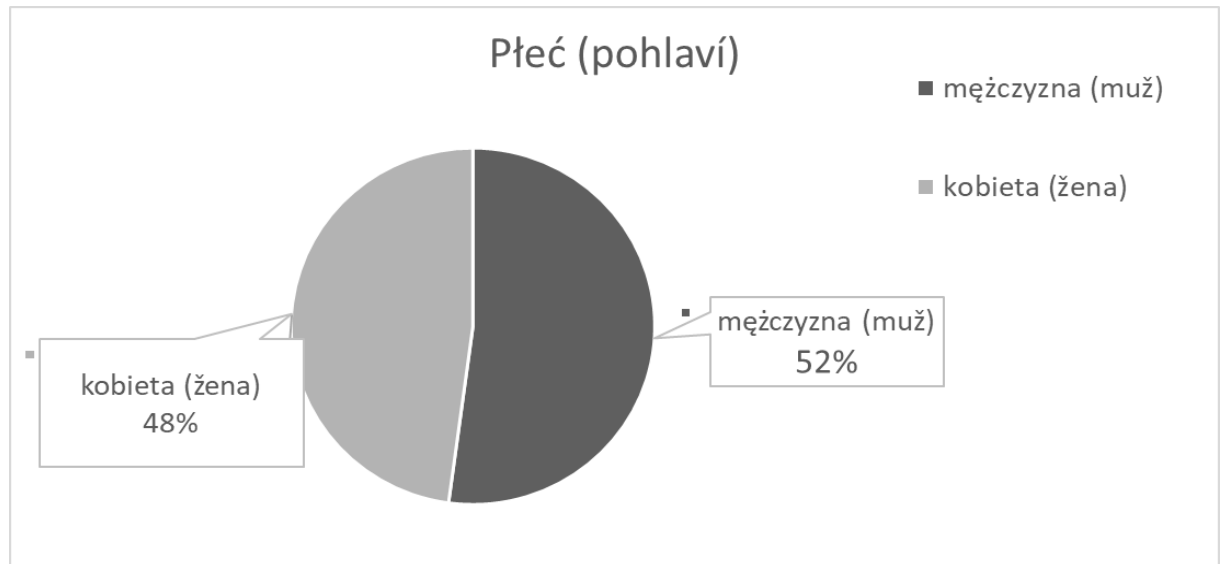
Na podstawie ankiety uzyskałam 163 odpowiedzi. Przy doborze próby wzięłam pod uwagę następujące kryteria:

- płeć;
- wiek;
- zawód;
- miejsce stałego zamieszkania;
- status studenta;
- dyscyplina naukowa (w przypadku studentów);

³² Bartmiński 2007: 156-157

3.2.1 Płeć

Z powodu wykluczenia kilku niekompletnych odpowiedzi, do analizy użyłam 163 odpowiedzi (w ankiecie wzięło udział 78 kobiet oraz 85 mężczyzn):

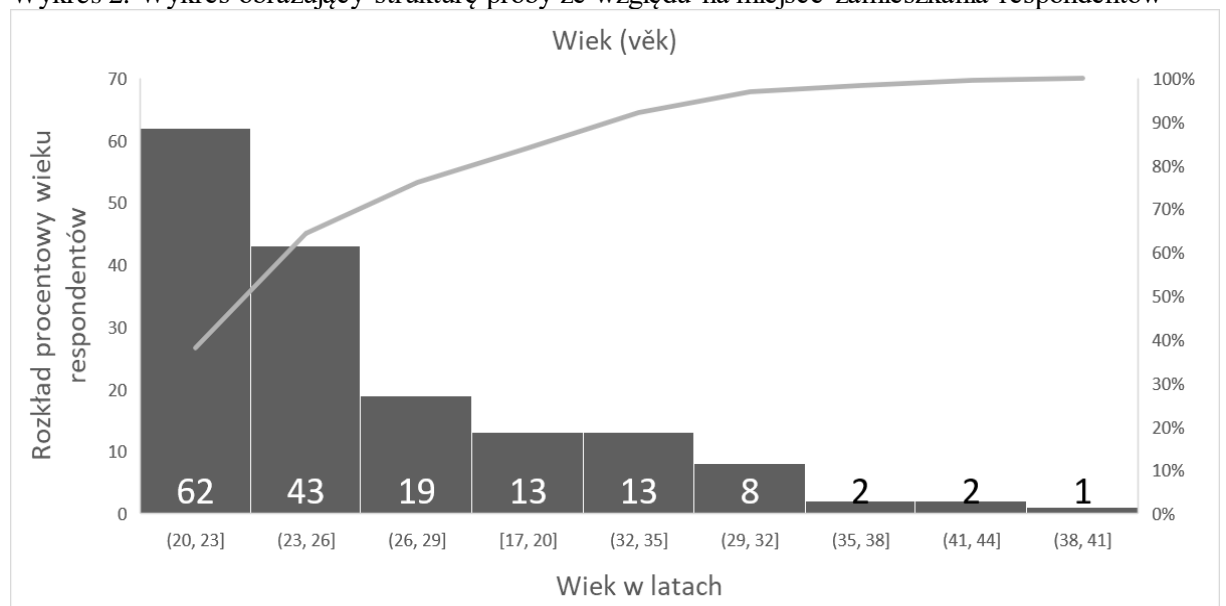

Wykres 1: Wykres obrazujący strukturę próby ze względu na wiek respondentów

3.2.2 Wiek

Respondenci to osoby w wieku od 17 do 44 lat. Największą grupę stanowią osoby w wieku 20 – 23 lata:

Wykres 2: Wykres obrazujący strukturę próby ze względu na miejsce zamieszkania respondentów

Wynika to z faktu, że główną grupę respondentów stanowią studenci (prawie połowa z nich to właśnie studenci) – miałam ułatwiony dostęp do właśnie tej grupy badanych. Może to mieć oczywiście określony wpływ na wyniki analizy ankietowej – stereotypy językowe zależą również od zróżnicowania grupy użytkowników języka. Wiek (a raczej pokolenie do którego dany użytkownik należy) determinuje stereotyp rozumiany w kontekście używanego języka.

3.2.3 Zawód

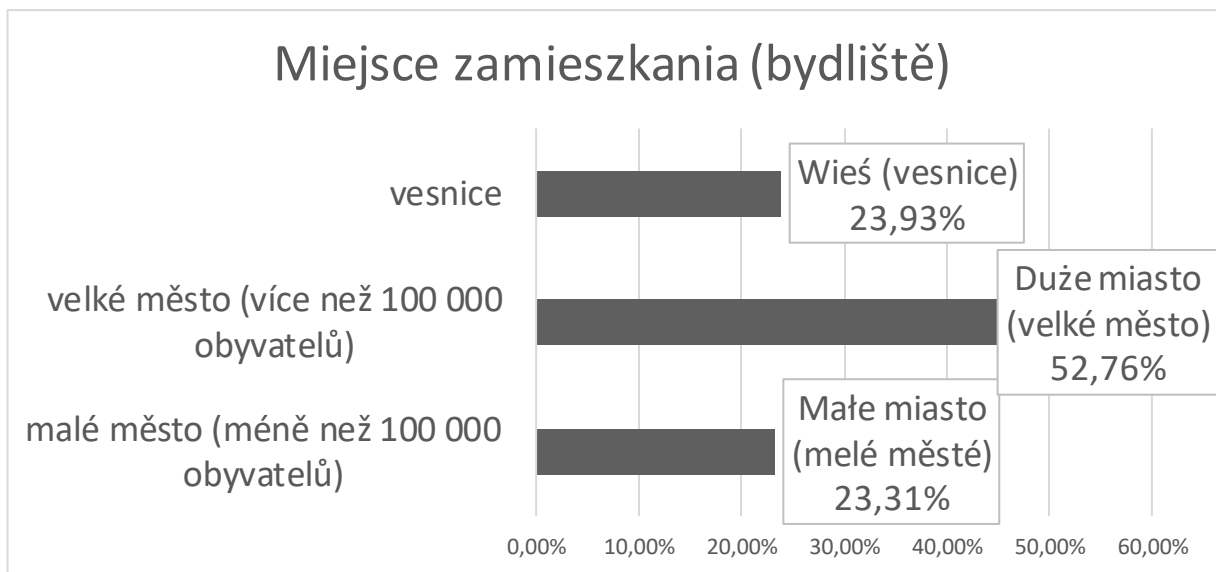
Największy procent odpowiedzi w tej części metryczki stanowiła odpowiedź: *student/studentka* – również doktoranci (81 odpowiedzi). Poza tym zróżnicowanie odpowiedzi jest dosyć duże – prawie w ogóle się nie powtarzają. Zawody wymieniane przez osoby badane pochodzą z różnych dziedzin np. nauczyciel, sprzedawca, dentysta, ratownik, barman, tłumacz, projektant gier komputerowych, pielęgniarka, stolarz, lekarz, polityk, komik, psycholog oraz inne. Szczegółowy spis wymienianych przez respondentów zawodów znajduje się w aneksie.

3.2.4 Miejsce zamieszkania

Odpowiadając na pytanie dotyczące miejsca zamieszkania, respondenci mogli wybrać z następujących możliwości:

- duże miasto (powyżej 100 000 mieszkańców),
- małe miasto (poniżej 100 000 mieszkańców),
- wieś;

Największa część osób badanych to mieszkańcy dużych miast – 86 osób ze 163 mieszka właśnie tam. Mieszkańcy małych miast i wsi to grupy o podobnej liczebności. Struktura próby ze względu na miejsce zamieszkania respondentów przedstawia się następująco:

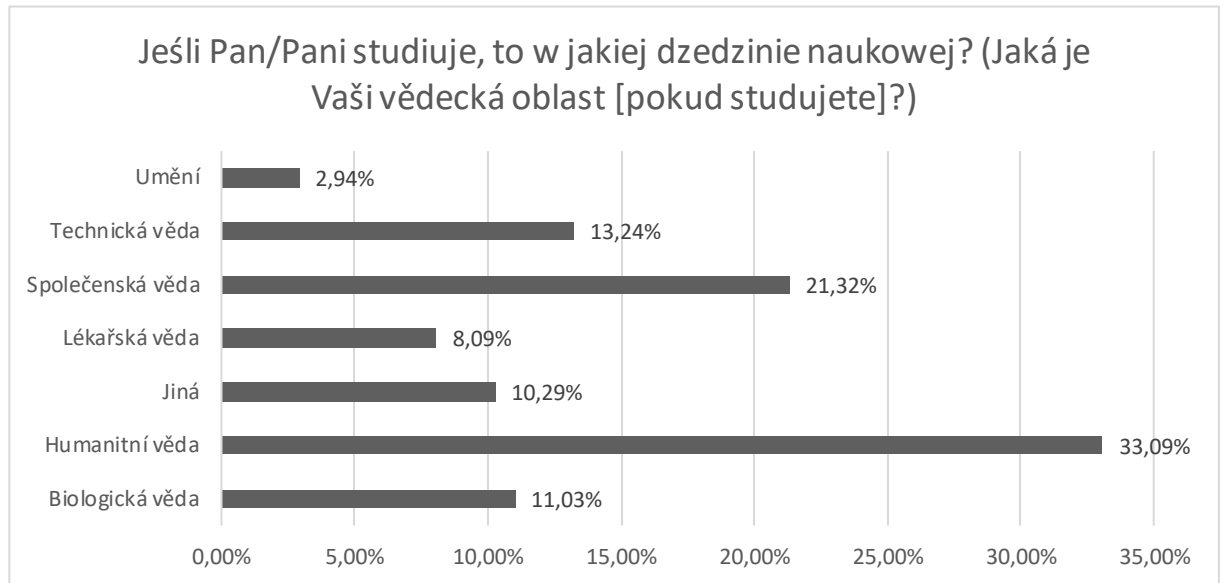
Wykres 2: Wykres obrazujący strukturę próby ze względu na miejsce zamieszkania respondentów

3.2.5 Dyscyplina naukowa

Odpowiedzi respondentów w tym pytaniu rozkładały się pomiędzy następującymi możliwościami:

- Nauki biologiczne (biologická věda);
- Nauki humanistyczne (humanitní věda);
- Nauki medyczne (lékařská věda);
- Nauki społeczne (společenská věda);
- Nauki techniczne (technická věda);
- Sztuki piękne (umění);
- Inna (jiná);

Liczba odpowiedzi zmniejszyła się jednak do 136 – nie wszyscy respondenci udzielili odpowiedzi. Największa część osób badanych była związana z obszarem nauk humanistycznych – 45 respondentów, najmniejsza część z obszarem nauk artystycznych – 4 respondenci. Struktura próby ze względu na dyscyplinę naukową, z jaką związani są respondenci przedstawia się następująco:

Wykres 4: Wykres obrazujący strukturę próby na względu na dyscyplinę naukową

3.3 Analiza wyników ankiet

Podstawę ankiety stanowiły dwa polecenia skierowane do respondentów, które bezpośrednio dotyczyły leksemu *muž*:

1. Proszę napisać tylko jedno słowo, które według Pana/Pani najlepiej opisuje słowo męzczyzna. („Napište prosím jenom JEDNO slovo, které je podle vašeho názoru nejlepší popis slova muž“);
2. Proszę napisać tylko jedną cechę, typową dla męzczyzny. („Napište prosím jenom JEDNU vlastnost, která je podle vás typická pro muže“);

Dzięki uzyskanym w ankiecie odpowiedziom została przeprowadzona analiza na podstawie metody, której użył również Jerzy Bartmiński³³, tworząc najprostszą statystykę wykorzystującą

³³ Bartmiński 2007: 157

liczbę wskazań – od najczęstszych do najrzadszych. Dzięki niej można stworzyć układ fasetowy do kategoryzacji cech semantycznych leksemu *muž*.

3.3.1 Określenia leksemu *muž*

Pytanie o słowo, które najlepiej opisuje mężczyznę przyniosło 51 określeń, a do najczęściej wymienianych należały (f = liczba osób, które wymieniły dane określenie³⁴):

f 32 <i>chlap, chlapisko</i> (facet, chłop),	f 2 <i>hlava</i> (głowa),
f 17 <i>samec</i> (samiec),	f 2 <i>vůdce</i> (przywódca, wódz),
f 13 <i>síla, silný</i> (moc, siła, silny),	f 2 <i>bůh</i> (Bóg),
f 7 <i>muž</i> (mężczyzna),	f 2 <i>on</i> (on),
f 6 <i>člověk</i> (człowiek),	f 2 <i>já</i> (ja),
f 6 <i>pán</i> (pan),	f 2 <i>ochránce</i> (obrońca, opiekun),
f 5 <i>ego, egoista</i> (ego, egoista),	f 2 <i>dominance</i> (dominacja),
f 5 <i>pohlaví</i> (płeć),	f 2 <i>živitel</i> (żywiciel),
f 2 <i>otec</i> (ojciec),	f 2 <i>dítě</i> (dziecko),
f 2 <i>kluk</i> (chłopak, chłopiec),	f 2 <i>gentleman</i> (gentleman, dżentelmen);
f 2 <i>partner</i> (partner),	

Pozostałe określenia, na które respondenci wskazali tylko jeden raz to³⁵: *auto* (samochód, auto), *bezpečí* (bezpieczeństwo, pewność), *hovno* (gówno), *charakter* (cecha, charakter), *idiot* (idiota), *individualista* (indywidualista), *jednoduchost* (prostota, naiwność, prostactwo), *jistota* (bezpieczeństwo, pewność), *kyj* (maczuga, pałka), *lepší* (lepszy), *lovec* (myśliwy, łowca), *macho* (macho), *maskulinita* (męskość), *maskulinní* (męski), *miláček žen* (kobieciarz), *mužnost* (męskość, męstwo), *nežena* (nie kobieta), *ochrana* (ochrona, zabezpieczenie), *opora* (podpora,

³⁴ Bartmiński 2007:157

³⁵ Określenia pojawiające się jeden raz zostały podane w kolejności alfabetycznej

oparcie), *penis* (penis), *pevný* (pewny, solidny), *pokrok* (postęp, rozwój), *přímý* (prosty, bezpośredni), *přítel* (przyjaciel), *rovnocennost* (równość, równorzędność), *schopný* (zdolny, biegły), *sobec* (samolub, egoista), *statečnost* (męstwo, odwaga, śmiałość), *svaly* (mięśnie, muskulatura), *testosteron* (testosteron), *tvrd'ák* (twardziel), *tvrdohlavost* (upór, przekorność), *velký* (duży, wielki), *vousy* (broda), *výsoký* (wysoki), *zodpovědnost* (odpowiedzialność) oraz *žena* (kobieta).

Wskazane przez respondentów skojarzenia z leksemem *muž* można rozdzielić pod względem dwóch kryteriów. Pierwszy podział, który uwzględnia wszystkie określenia wymienione przez respondentów, wygląda w następujący sposób:

1. Określenia dotyczące cech właściwych tylko i wyłącznie dla mężczyzn, np. *samec* (samiec) czy *otec* (ojciec);
2. Określenia dotyczące cech fizycznych typowych dla mężczyzn, np. *vousy* (broda) czy *testosteron* (testosteron);
3. Określenia wskazujące na konkretne cechy charakteru czy osobowości, np. *individualista* (indywidualista) czy *schopný* (zdolny);
4. Określenia, które nie pasują do żadnej z wymienionych grup, np. *auto* (samochód) lub *rovnocennost* (równość);

Drugi podział, który klasyfikuje większość z wymienionych przez respondentów skojarzeń:

1. Określenia, które mogą być konwencjonalnie uważane za pozytywne np. *schopný* (zdolny) lub *ochránce* (obrońca);
2. Określenia, które mogą być konwencjonalnie uważane za negatywne np. *macho* (macho) lub *egoista* (egoista);

Pozostawia on jednak wiele niezaklasyfikowanych określeń – słowa takie jak *člověk* lub *partner* nie mają raczej ani konwencjonalnie pozytywnego, ani pejoratywnego zabarwienia – na potrzeby tej pracy można więc umownie nazwać je jako uniwersalne. Stworzenie tej drugiej klasyfikacji jest użyteczne ze względu na porównanie proporcji użycia określeń z obu grup przez kobiety i mężczyzn.

3.3.1.1 Pierwsza klasyfikacja

Pierwszy podział zawiera w sobie wszystkie określenia podane przez respondentów biorących udział w badaniu. Z tego względu tylko pierwszy podział porównam z wynikami analizy danych systemowych i analizy korpusowej. Druga klasyfikacja, choć jest istotna ze względu na temat tej pracy, została stworzona tylko na potrzeby porównania proporcji pomiędzy odpowiedziami ankietowanych kobiet i mężczyzn, dlatego jej analiza skupia się tylko i wyłącznie na różnicach pomiędzy płciami w podawanych określeniach.

Na podstawie analizy danych uzyskanych dzięki odpowiedziom udzielonym przez respondentów na pierwsze pytanie, można przedstawić następujące wnioski:

1. Istotne, z perspektywy tematu tej pracy, jest porównanie wyników ankiet do danych systemowych. Definicje słownikowe oraz te zebrane na podstawie ankiet, są do siebie podobne pod względem „nadrzędności cechy”. Respondenci najczęściej wymieniali te określenia, które zawierają cechę nadrzędną „bycia mężczyzną”³⁶. Określenia takie jak: *chlap, chlapisko, samec, pán, otec, partner, macho, gentleman* czy *kluk* można użyć tylko i wyłącznie w kontekście mężczyzny. Również określenia *pohlaví, nežena* lub *on* wskazują na identyfikację płciową – a więc leksem *muž* kojarzy się z konkretną, męską płcią. Oczywiście zależność ta wynika przede wszystkim ze sposobu sformułowania polecenia – pytanie dotyczyło mężczyzny. Nie zmienia to jednak faktu, że respondenci dużą uwagę zwrócili na identyfikację płciową i wokół tej własności koncertowało się wiele odpowiedzi. Jest to również jeden z powodów, dlaczego w tak dużym stopniu oparłam swoją analizę danych zebranych o leksemie *muž* na opisie niejako w opozycji do leksemu *žena*.

Z drugiej strony wyniki analizy danych o leksemie dotyczących struktury języka nie w pełni pokrywają się z analizą ankiet. Przede wszystkim respondenci w ogóle nie wymieniali określeń dotyczących wskazania na wiek. Cecha „osiągnięcie wieku dorosłego/bycie dojrzałym człowiekiem” - choć nie posiada statusu cechy nadrzędnej, w definicjach słownikowych pojawiała się równie często co cecha „bycia mężczyzną”, czego nie można zauważyć w wynikach ankiet.

W przypadku podobieństwa pomiędzy derywatami, a określeniami użytymi przez respondentów można zauważyć wiele podobieństw. Przede wszystkim, oprócz

³⁶ Patrz: podrozdział 1.1 (str. 7-8)

skojarzeń związanych z posiadaniem własności „bycia mężczyzną”, pojawiło się określenie *člověk* – kompatybilne z derywatami z drugiej grupy³⁷. Również takie własności jak: *mužnost, pevný, statečnost* czy *tvrdohlavost* pokrywają się ze znaczeniem derywatów z grupy pierwszej³⁸.

W ankietach padały takie określenia jak: *bezpečí, dominance, hlava, ochrana, partner, rovnocennost, statečnost, tvrdohlavost* oraz *vůdce*, których znaczenie pokrywa się ze związkami frazeologicznymi oraz cechami i własnościami, które ze sobą niosą³⁹.

Jednak w największym stopniu analiza ankiet była zbieżna z danymi etymologicznymi. Pierwotny sens leksemu *muž*, którego znaczenie uległo na przestrzeni lat istotnemu poszerzeniu, to mąż („mężczyzna pozostający w związku małżeńskim z kobietą“). Wydźwięk tego historycznego znaczenia można odnaleźć w wynikach ankiet, o czym świadczą takie odpowiedzi respondentów jak: *ochrana, ochránce, opora, partner* oraz *živitel*.

Główna różnica pomiędzy danymi systemowymi, a odpowiedziami ankietowanych to proporcja określeń konwencjonalnie uważanych za pozytywne oraz konwencjonalnie uważanych za negatywne. Respondenci podawali wiele skojarzeń z tej drugiej grupy (konwencjonalnie uważanych za negatywne), używając też wulgaryzmów np. *miláček žen, idiot, sobec* czy *jednoduchost*. W danych systemowych takie określenia należały do znacznej mniejszości, a wulgaryzmy oczywiście nie występowały w ogóle.

2. Porównanie wyników ankiet z wynikami analizy korpusowej pokazało jeszcze więcej różnic niż w przypadku danych systemowych.

W korpusie określenia wskazujące na wiek (określenia konkretnego wieku z przyrostkiem *-letý* oraz te o większym poziomie ogólności⁴⁰) pojawiały się zdecydowanie częściej niż w ankietach⁴¹.

Respondenci prawie w ogóle nie podawali określeń leksemu *muž*, które związane byłyby z wyglądem i fizycznością. Poza kilkoma wyjątkami np. *testosteron*, respondenci prawie nie udzielali takich odpowiedzi. Ten rodzaj własności zupełnie inaczej wyglądał pod względem analizy korpusowej, gdzie cechy fizyczne można w tym wypadku uznać za odwzorowanie cech fizycznych na zasadzie opozycji do cech fizycznych

³⁷ Patrz: podrozdział 1.3 (str. 11-12)

³⁸ Patrz: podrozdział 1.3 (str. 9-11)

³⁹ Patrz: podrozdział 1.3 (str. 13-14)

⁴⁰ patrz: podrozdział 2.1.1 (str. 19-20)

⁴¹ Może to wynikać ze specyfiki źródeł korpusowych – bardzo często dane zbierane były z tzw. „czarnych kronik” lub prasy brukowej

charakterystycznych dla kobiet. Respondenci kojarzą więc leksem *muž* nie z cechami wyglądu, ale własnościami charakteru i osobowości.

3.3.1.2 Drugi podział określeń

Istotnym elementem tej analizy może okazać się proporcja odpowiedzi na pierwsze pytanie udzielonych przez kobiety oraz udzielonych przez mężczyzn. Kobiety zdecydowanie częściej opisywały leksem *muž*, używając określeń z drugiej grupy (konwencjonalnie uważanymi za negatywne). Wśród określeń, należących do tej właśnie grupy: *lovec, ego, egoista, macho, svaly, maskulinita, miláček žen, idiot, sobec, chlapec* oraz *dítě* aż 12 kobiet było autorkami tych odpowiedzi. Do porównania odpowiedzi z tego zestawu udzieliło 4 mężczyzn. Odwrotna proporcja ujawnia się przy własnościach, skasyfikowanych do pierwszej grupy – konwencjonalnie uważanych za pozytywne. Przede wszystkim, pierwszą zależnością, jaką można zauważyć w męskiej części respondentów, to zdecydowanie większa ilość określeń konwencjonalnie pozytywnych niż tych uważanych za konwencjonalnie negatywne. W grupie: *mužnost, síla, schopný, ochrance, žitel, džentlmen, opora, zodpovědnost, individualista, statečnost, lepší, hlava, pokrok, pevný, bezpečí, bůh, vůdce* oraz *jistota* autorami tych określeń było 24 mężczyzn oraz 13 kobiet, przy czym skojarzenia kobiet były związane z poczuciem bezpieczeństwa (*síla, ochrance, opora, statečnost, pevný* oraz *bezpečí*).

3.3.2 Własności leksemu *muž*

Do najczęstszych określeń pojawiających się w odpowiedzi na drugie polecenie należą (f = liczba osób, którzy wymieniły dane określenie):

f 25 <i>síla, silný</i> (moc, potęga, silny),	f 6 <i>egoismus</i> (egozim),
f 15 <i>ješitnost</i> (próżność, zarozumiałość),	f 4 <i>racionalita</i> (racjonalność),
f 9 <i>mužnost</i> (męskość),	f 4 <i>starostlivost</i> (opieka, troska),
f 7 <i>tvrdohlavost</i> (upór, przekorność),	f 3 <i>soutěživost</i> (rywalizacja, współzawodnictwo),

f 3 *rozhodnost* (zdecydowanie, determinacja),

f 3 *neschopnost komunikovat svoje city a emoce* (brak zdolności do wyrażania swoich uczuć i emocji),

f 3 *starost o rodinu* (piecza nad rodziną),

f 3 *hrdost* (duma, pycha),

f 3 *penis* (penis);

f 3 *odvaha* (odwaga, męstwo),

f 2 *krása* (piękno),

f 2 *dětinskost* (dziecinność);

f 2 *dominance* (dominacja),

f 2 *zodpovědnost* (odpowiedzialność),

f 2 *nepořádnost* (niechlujstwo, bałagan),

f 2 *sebevědomí* (pewność siebie),

f 2 *ego* (ego),

f 2 *pivo* (piwo),

f 2 *vždy ví všechno nejlíp* (zawsze wie wszystko najlepiej),

f 2 *pracovitost* (pracowitość),

Pozostałe określenia to⁴²: *agresivita* (agresywność), *bojácnost* (bojaźliwość), *čest* (honor, cześć), *dokonalost* (doskonałość), *drsnost* (opryskliwość), *důslednost* (spójność, konsekwencja), *flegmatismus* (flegmatyzm), *gentlemanství* (dżentelmeństwo), *hněv* (gniew), *hra* (gra), *hravost* (poczucie humoru), *humor* (humor), *chaotičnost* (chaotyczność), *charisma* (charyzma), *inteligence* (inteligencja), *klid* (spokój), *lenoch* (leń), *lenost* (lenistwo), *logický* (logiczny), *lov* (polowanie, myślistwo), *lovec* (myśliwy, łowca), *maskularita* (muskulatura), *moudrost* (mądrość), *nedochvilnost* (niepunktualność), *neodolatelny* (zniewalający), *nerozhodnost* (niezdecydowanie, chwiejność), *odhodláni* (determinacja), *ochota* (chęć, ochota), *orientační smysl* (zmysł orientacji), *paličatost* (upór), *pohodář* (wyluzowany facet), *pozorný* (uważny), *praktik* (praktyk), *prd* (pierdnięcie), *promiskuita* (rozwiązłość), *rádobyhrdinství* (chęć stania się bohaterem), *reakce* (reakcja, odpowiedź), *rozumnost* (rozsądek), *sexualita* (seksualność), *siláctví* (zuchwałość, brawura), *skromnost* (skromność), *sobeckost* (egoizm), *soutěživost* (rywalizacja), *společenský* (towarzyski), *sportovec - aktivni ci pasivni u TV* (sportowiec – aktywny lub pasywny przy telewizorze), *strážce* (stróż, obrońca), *systematičnost* (systematyczność), *testosteron* (testosteron), *touha po uznání* (pragnienie uznania) oraz *zvědavost* (ciekawość).

⁴² Określenia pojawiające się jeden raz zostały podane w kolejności alfabetycznej

Określenia, które zostały wskazane przez respondentów jako typowe dla mężczyzn cechy ponownie można rozdzielić do dwóch grup:

1. Określenia, które konwencjonalnie uważane są za pozytywne jak np. *starostlivost* (opieka, troska) lub *krása* (piękno).
2. Określenia, które konwencjonalnie uważane są za negatywne np. *ješitnost* (próżność, zarozumiałość) czy *egoismus* (egoizm).
3. Określenia, których nie można uznać ani za konwencjonalnie pozytywne, ani negatywne, o zbyt szerokim zakresie znaczenia, które na potrzeby tej pracy nazwę uniwersalnymi np. *hravost* (poczucie humoru) lub *lovec* (myśliwy, łowca).

Poddając analizie odpowiedzi, które podawali respondenci w przypadku drugiego polecenia w ankiecie, można zauważyć następujące zależności:

1. Analiza odpowiedzi na drugie polecenie pokazała podobną zależność, jaką można było zauważyć przy analizie określeń podawanych przez respondentów w pierwszym poleceniu. Ujawniła się tendencja do częstszego podawania skojarzeń z leksemem *muž* konwencjonalnie uważanych za negatywne wśród kobiet. Respondenci udzielili odpowiedzi w następującej proporcji: 34 kobiety użyły określeń konwencjonalnie uważanych za negatywne w stosunku do leksemu *muž*, przy czym ten sam typ skojarzeń podało tylko 20 mężczyzn. Porównałam następujący odpowiedzi: *agresivita, bojacnost, drsnost, hněv, hrdost, chaotičnost, ego, egoismus, flegmatismus, ješitnost, lenoch, lenost, necitlivost, nedochvilnost, nepořádnost, nerozhodnost, neschopnost komunikovat svoje city a emoce, paličatost, promiskuita, sebestřednost, siláctví, sebockost, touha po uznání oray tvrdohlavost*.
2. Podobna własność nie ujawniła się podczas analizy określeń konwencjonalnie przyjmowanych za pozytywne takich jak: *důslednost, gentlemanství, chránit, inteligence, krása, moudrost, odvaha, pozorný, pracovitost, racionalita, rozhodnost, rozumnost, starost o rodinu, starostlivost, systematičnost* oraz *zodpovědnost*. W tym wypadku liczba odpowiedzi prawie nie różniła się pomiędzy płciami: takich określeń użyło 13 kobiet i 14 mężczyzn.
3. Odpowiedzi udzielone przez respondentów na drugie polecenie pokryły się tylko w pewnym stopniu z danymi systemowymi.

Dane o etymologii leksemu *muž* wykazały, że historyczne znaczenie było o wiele węższe, a sam leksem oznaczał męża, czyli mężczyznę będącego w związku małżeńskim z kobietą⁴³. Elementy te pojawiają się w wynikach badania ankietowego, gdzie respondenci wymieniali takie określenia jak: *starostlivost*, *starost o rodinu* oraz *zodpovědnost*, które jednoznacznie kojarzą się z leksemem *muž* o zawężonym znaczeniu - mężczyzną, który opiekuje się kobietą (swoją żoną), sprawuje pieczę nad rodziną. Fragmenty języka nieliterackiego pokryły się więc w pewnym stopniu z danymi historycznymi o leksemie.

W przypadku derywatów słowotwórczych (które zostały opisane w rozdziale dotyczącym danych systemowych), to tylko jeden z nich pojawiają się w odpowiedziach osób badanych. Określenie *mužnost*, w ankietach pojawiało się jako trzecie w kolejności pod względem częstości udzielanych odpowiedzi. Kolejne podobieństwo w obrębie derywatów i wyników ankiet dotyczy znaczenia. Na podstawie danych systemowych można było wyodrębnić następujące cechy i własności leksemu *muž*: odważny, zdecydowany, mężny, dzielny, nieustraszony, śmiały, waleczny czy zdecydowany. Wymienione cechy pokrywają się z odpowiedziami respondentów, ale w ankietach pojawia się wiele dodatkowych określeń. Przede wszystkim najczęstszym skojarzeniem było *silný (síla)*, które jednak w ogóle nie pojawia się w kontekście znaczeń derywatów leksemu *muž*. Treść przytoczonych derywatów w dużym stopniu koncentrowała się na znaczeniu *muž* – człowiek lub grupa ludzi (w przypadku takich derywatów jak: *mužik*, *mužstvi* lub *mužstvo*), przy czym odpowiedzi na drugie pytania w ankiecie w ogóle nie koncentrowały się na tym znaczeniu (w przeciwieństwie do pierwszego pytania). Leksem *muž* nie jest więc przez obecnych użytkowników języka postrzegany w kategorii znaczenia *człowiek*, ale jest kojarzony tylko i wyłącznie z czymś, co posiada własność bycia mężczyzną. Można więc stwierdzić, że przypuszczalnie postępuje proces zawężenia znaczenia tego słowa.

Różnice pomiędzy wynikami ankiet, a danymi systemowymi ujawniły się jednak przede wszystkim w porównaniu z definicjami zaczerpniętymi ze słowników. Podobnie jak w przypadku odpowiedzi udzielanych na pierwsze pytanie, respondenci nie stosowali określeń dotyczących wieku – ani określeń wskazujących na konkretny wiek, ani „pośrednich“ określeń wieku np. *mladý* (wyjątkiem może

⁴³ Patrz: podrozdział 1.2 (str. 8-9)

być tylko jedno określenie *dětinskost*, które może być traktowane jako z jednej strony jako określenie wieku, z drugiej – jako cecha charakteru konwencjonalnie kojarzona z negatywnym zachowaniem).

Porównanie wyników ankiet do danych zebranych o leksemie *muž* na podstawie związków frazeologicznych i zestawień wyrazowych, również przyniosło wiele różnic. Oczywiście pojawiło się wiele cech, które zostały wyodrębnione na podstawie związków i zestawień takich jak: *čest, odhodláni, odvaha, rozhodnost, siláctví* czy *soutěživost*, które odpowiadają frazeologizmom z drugiej grupy⁴⁴, w odpowiedziach ankietowanych zabrakło jednak wskazania na cechy związane z frazeologizmami z grupy pierwszej⁴⁵ takie jak: jedność działania, zgoda, braterskość, kompetencyjność oraz stosowność.

4. Porównanie wyników analizy korpusowej do wyników analizy odpowiedzi udzielonych przez respondentów na drugie pytanie w ankiecie jest bezcelowe. Wyniki obu analiz to dane zupełnie innego typu, dlatego nie ma sensu ich porównywać. Jedyne podobieństwo to pojawienie się w obu zbiorach danych cech i własności typowych tylko i wyłącznie dla mężczyzn np. *vousatý* (korpus) oraz *testosteron* (ankiety).

3.3.3 Analiza odpowiedzi pod względem danych z metryczki

Na podstawie danych zebranych dzięki ankiecie nie można zaobserwować prawie żadnych zależności, które byłyby związane ze zróżnicowaniem grupy badawczej. Innymi słowy: z wyłączeniem płci nie istnieje związek pomiędzy jakością odpowiedzi, a metryczką. Jedynym elementem metryczki, który miał wyraźny wpływ na odpowiedzi respondentów była płeć. Kobiety o wiele częściej niż mężczyźni miały tendencję do opisywania leksemu *muž* określeniami konwencjonalnie uważanymi za pozytywne (o czym więcej pisałam w poprzednich podrozdziałach). Inne własności nie występują.

⁴⁴ Patrz: podrozdział 1.4 (str. 13-14)

⁴⁵ Patrz: podrozdział 1.4 (str. 13-14)

4. Układ fasetowy

Na podstawie wyników analizy danych S – A – T: danych systemowych, danych zebranych na podstawie analizy poświadczeń korpusowych oraz wyników ankiet można wskazać następujące fasety⁴⁶, czyli te aspekty, na podstawie których można filtrować cechy semantyczne leksemu *muż*. W tym przypadku bardzo ważna jest zwłaszcza część dotycząca analizy ankiet, a w szczególności użyta w niej statystyka opierająca się na liczbie wskazań (od najczęstszych do najrzadszych). Dzięki tej statystyce można bowiem wykorzystać zasadę, stworzoną przez Anusiewicza i Bartmińskiego, dotyczącą „rangi statystycznej cechy”. Im wyższa jest owa ranga cechy, tym bardziej implikuje jej językowy związek logiczny - relewancje⁴⁷. Z drugiej strony niska ranga statystyczna cechy nie oznacza, że owa cecha nie posiada związku logicznego z obiektem, do którego się odnosi⁴⁸. Na podstawie tej zasady oraz dzięki analizie wyników dotyczących pierwszego polecenia w ankiecie, można do zestawu stereotypowych cech leksemu *muż* dodać jeszcze kilka, innych niż te, które zostały wyodrębnione na podstawie danych systemowych i korpusowych. Stereotypy te, można jednak wyodrębnić na podstawie fasetów. W pracy skorzystałam z metody, jaką w swojej książce przedstawił Jerzy Bartmiński⁴⁹. Układ fasetowy leksemu *muż*, wyodrębniony na podstawie analizy wyników ankiet, wygląda w następujący sposób:

FIZ – cechy fizyczne

SPO – cechy związane z życiem społecznym

P – cechy psychiczne, osobowości, charakteru

S – skojarzenia, które nie pasują do żadnej innej kategorii

Kategorią nadrzędną będzie w tym wypadku cecha, która została również wyodrębniona jako nadrzędna na zasadzie analizy danych systemowych – a więc własność *bycia mężczyzną* (posiadania cechy „płeć męska“). Ta podstawowa własność oraz wszystkie pozostałe atrybuty

⁴⁶ Bartmiński 2007: 165

⁴⁷ Tokarz 2000: 92-95

⁴⁸ Anusiewicz, Bartmiński 1988: 103-104

⁴⁹ Bartmiński 2007: 165

składają się profil językowego obrazu świata leksemu *muž*, budując jego strukturę w dyskursie społecznym.

Podsumowanie

Celem napisanej przeze mnie pracy było stworzenie definicji kognitywnej leksemu *muž*. Na podstawie przeprowadzonej analizy przedstawiłam ową definicję tego leksemu, zakorzenioną w dyskursie społecznym. Wykorzystując zaproponowaną przez Jerzego Bartmińskiego metodę badania językowego obrazu świata, której podstawą jest czerpanie danych z kilku różnych źródeł, starałam się ustalić treść stereotypu językowego leksemu *muž*, zakorzenionego w języku czeskim. Jest to oczywiście pewien zespół cech, które zależą od samych użytkowników języka, a którego granice stale są otwarte.

Definicja kognitywna leksemu *muž* jest zbudowana na trzonie, stworzonym przez zbiór pewnych bazowych własności. W niniejszej pracy, są to cechy zebrane na podstawie danych systemowych. Dopiero wokół tych „fundamentów“ układane są kolejne cechy, nienależące do tej najbardziej podstawowej grupy. Są to oczywiście fasety – grupy cech nakładane na trzon definicyjny. Komponentem, o którym należy pamiętać przy tworzeniu takiej definicji, jest jej dynamizm – jej granice podlegają ciągłej zmianie, tak samo jak zmienia się język.

Istotnym elementem analizy przeprowadzonej w pracy był również opis leksemu *muž* w opozycji do leksemu *žena*. Te części pracy są związane z identyfikacją płciową rozumianą w kontekście kulturowym, a więc przypisywaniem przedstawicielom odmiennych płci różnych cech i funkcji np. społecznych.

Wnioski wyciągnięte na podstawie przeprowadzonej przez mnie analizy nie są jednak kompletne. Część dotycząca badań ankietowych może nie odzwierciedlać faktycznego stanu z powodu doboru grupy badawczej. Nie jest wystarczająco liczna, a przede wszystkim jest zbyt mało zróżnicowana (prawie połowa respondentów to studenci), co może mieć realne przełożenie na uzyskane wyniki.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Anusiewicz Janusz (1994), *Lingwistyka kulturowa: zarys problematyki*, [w:] *Acta Universitatis Wratislaviensis 1672*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
2. Anusiewicz Janusz, Bartmiński Jerzy, (1988), *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, [w:] *Język a kultura*, t. 12, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, wydawnictwo Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej
3. Bartmiński Jerzy, (1986), *Czym zajmuje się etnolingwistyka?*, [w:] *Akcent*, nr 4, str. 16-22
4. Bartmiński Jerzy, (2003), *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] Bartmiński Jerzy (red.), *Język w kręgu wartości: studia semantyczne*, "Czerwona Seria" Instytutu Filologii Polskiej UMCS; 17
5. Bartmiński Jerzy, (2007), *Językowe podstawy obrazu świata*, wyd. 1, Lublin, wydawnictwo UMCS
6. Bartmiński Jerzy, (1985), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, [w:] Basaj Mieczysław, Rytel Danuta (red.), *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. 3, Katowice
7. Bělič Jaromír, Kamiš Adolf, Kučera Adolf, (1979), *Malý staročeský slovník*, wyd.1, Praha, Státní pedagogické nakladatelství
8. Čermák František, Hronek Jirí, Machač Jaroslav, (1994), *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*, Praha, wydawnictwo Academia
9. Čermák František, (1988), *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*, Praha, wydawnictwo Academia
10. Fabiszak Małgorzata, Konat Barbara, (2013), *Zastosowanie korpusów językowych w językoznawstwie kognitywnym*, [w:] Stalaszczyk Piotr (red.), *Metodologie językoznawstwa. Ewolucja języka. Ewolucja teorii językoznawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
11. Fílipec Josef, Daneš František, Machač Jaroslav, Mejstřík Vladimír, (1994), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, wyd. 3, Praha, wydawnictwo Academia

12. Gebauer Jan, (1970), *Slovník staročeský I-II. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická společnost Unie, 1903 a 1916*; wyd.2, Praha, nakladatelství Československé akademie věd
13. Grzegorzczkova Renata, (2011), *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. 4, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN
14. Hebał-Jeziarska Milena (red.), (2013), *Praktyczny przewodnik po korpusach języków słowiańskich*, Warszawa, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego
15. Hebał-Jeziarska Milena, (2008), *Wariantywność końcówek fleksyjnych rzeczowników męskich żywotnych w języku czeskim*, Warszawa, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego
16. Hujer Oldřich, Smetánka Emil, Weingart Miloš, Havránek Bohuslav, Šmilauer Vladimír, Ziskal Alois, *Příruční slovník jazyka českého* (<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>)
17. Ivić Milka, (1975), *Kierunki w lingwistyce*, wyd. 2, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo
18. Kedron Katerina, (2014), *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny*, Praha, Wydawnictwo Karolinum
19. Klimczuk Andrzej, (2013), *Hipoteza Sapira-Whorfa – Przegląd argumentów zwolenników i przeciwników*, str. 165-181 [w:] *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, nr 1, Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza
20. Orłóś Teresa, (2009), *Wielki czesko-polski słownik frazeologiczny*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
21. Pajdzińska Anna, Tokarski Ryszard, (1996), *Językowy obraz świata - konwencja i Kreacja*, [w:] *Pamiętnik literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 87/4, 143-158
22. Pietrak-Meiser Halina, (1993), *Słownik frazeologiczny czesko-polski*, Lublin, Redakcja Wydawnictw KUL
23. Polański Kazimierz (red.), (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich
24. Popowska-Taborska Hanna, (2012), *Rola etymologii w kształtowaniu językowego obrazu świata*, [w:] *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, Bartmiński Jerzy (red.), t. 24, Wydawnictwo UMCS
25. Putnam Hilary, (1975), *Mind, Language, and Reality*, Cambridge University Press

26. Siatkowski Janusz, Basaj Mieczysław, (2010), *Słownik czesko-polski*, Warszawa, Wydawnictwo Wiedza Powszechna,
27. *Słownik języka polskiego PWN*, (2007), opracowanie zbiorowe, wyd. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN
28. *Slovník spisovného jazyka českého* pod red. B. Havránka (<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>)
29. Tokarz Marek, (2000), *Teoria relewancji*, [w:] *Filozofia nauki*, nr. 8/1, 85-97
30. Trívniček František, (1952), *Slovník jazyka českého*, wyd. 4, Praha, Slovanské nakladatelství
31. Výrost Jozef, Slaměnik Ivan, (2008), *Sociální psychologie, přepracované a rozšířené vydání*, wyd. 2, Wydawnictwo Grada
32. Żuk Grzegorz, (2010), *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przelomu wieków*, [w:] Karwatowska Małgorzata, Siwiec Adam (red.), *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, Chełm, str. 239-257

Źródła internetowe

<https://pl.glosbe.com/pl/cs> (dostęp: 03.12.2017, 04.12.2017)

<https://www.korpus.cz/> (dostęp: 15.11.2017, 28-30.12.2017)

<https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 29.05.2018)

<http://prirucka.ujc.cas.cz/> (dostęp: 11-15.02.2018)

<http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn2015> (dostęp: 28-30.12.2017, 11-15.02.2018)

<http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod> (dostęp: 28-30.12.2017, 11-15.02.2018)

<http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:token> (dostęp: 28-30.12.2017, 11-15.02.2018)

ANEKS

Aneks 1. Spis wykresów zamieszczonych w pracy

Wykres 1 Płeć respondentów

Wykres 2 Wiek respondentów

Wykres 3 Miejsce zamieszkania respondentów

Wykres 4 Dyscyplina naukowa respondentów

Aneks 2. Szczegółowy spis zawodów wskazanych przez respondentów w ankiecie zachowany w oryginalnej pisowni (w kolejności częstości wskazywania)

Spis został opatrzony tłumaczeniami wykonanymi przeze mnie.

(f = liczba osób, która wskazały dany zawód/profesji)

f 81 *student* (student)

f 2 *copywriter* (copywriter)

f 12 *učitel* (nauczyciel)

f 2 *barista* (barista)

f 9 *IT* (branża IT)

f 2 *lektor* (lektor)

f 5 *sociální pracovník* (pracownik
socjalny)

f 2 *administrativní pracovník* (pracownik
administracji)

f 4 *project manager* (kierownik projektu)

f 2 *nezaměstnaný* (bezrobotny)

f 4 *obchodní ředitel* (dyrektor handlowy)

f 2 *výzkumný pracovník* (pracownik
naukowy)

f 3 *obchodník* (handlowiec)

Określenia wskazane tylko jeden raz:

<i>3D designer</i> (projektant 3D)	<i>fyzik</i> (fizyk)
<i>barmanka</i> (barmanka)	<i>zdravotni sestra</i> (pielęgniarka)
<i>analytik</i> (analityk)	<i>lekař</i> (lekarz)
<i>zubní lékař</i> (dentysta)	<i>sociolog</i> (socjolog)
<i>trener plavani</i> (trener pływania)	<i>psycholog</i> (psycholog)
<i>rodičovska dovolena</i> (na urlopie rodzicielskim)	<i>fakturant</i> (księgowy)
<i>instalatér</i> (hydraulik)	<i>truhlář</i> (stolarz)
<i>asistentka</i> (asystentka)	<i>vedoucí sekretariatu</i> (kierownik sekretariatu)
<i>asistentka finance</i> (asystentka ds. finansów)	<i>strážný</i> (strażnik)
<i>HR recruiter</i> (rekruter)	<i>produkční</i> (pracownik produkcji)
<i>překladatel</i> (tłumacz)	<i>biochemik</i> (biochemik)
<i>podnikání ve stavebnictví</i> (kierownik budowlany)	<i>politik</i> (polityk)
<i>obráběč</i> (tokarz)	<i>pan domacnosti</i> (pan domu)
<i>komik</i> (komik)	<i>konstruktér</i> (konstruktor)
	<i>uhlíř</i> (górník)

Aneks 3. Badanie dotyczące leksemu *muž*

PRŮZKUM LEXÉMU *MUŽ* (BADANIE DOTYCZĄCE LEKSEMU MUŽ)

1. Pohlaví (Płeć)

ŽENA (KOBIETA)	
MUŽ (MEŻCZYŻNA)	

2. Věk (Wiek)

.....

3. Povolání (Zawód)

.....

4. Bydliště (Miejsce zamieszkanie)

VESNICE (WIEŚ)	
MAŁÉ MĚSTO (MAŁE MIASTO)	
VELKÉ MĚSTO (WIELKIE MIASTO)	

5. Jste student? (Czy jest Pan/Pani studentem?)

ANO (TAK)	
NE (NIE)	

6. Jaká je Vaši vědecká oblast (pokud studujete)? (Jaka jest dziedzina naukowa, którą Pan/Pani studiuje?)

BIOLOGICKÁ VĚDA (NAUKI BIOLOGICZNE)	
HUMANITNÍ VĚDA (NAUKI HUMANISTYCZNE)	
LÉKAŘSKÁ VĚDA (NAUKI MEDYCZNE)	
SPOLEČENSKÁ VĚDA (NAUKI SPOŁECZNE)	
TECHNICKÁ VĚDA (NAUKI TECHNICZNE)	

UMĚNÍ (SZTUKI PIĘKNE)	
JINÁ (INNA)	

7. Napište prosím jenom JEDNO slovo, které je podle vašeho názoru nejlepší popis slova "muž" (Proszę napisać tylko JEDNO słowo, które według Pana/Pani najlepiej opisuje słowo „mężczyzna”)

.....

8. Napište prosím jenom JEDNU vlastnost, která je podle vás typická pro muže (Proszę napisać tylko JEDNĄ cechę, typową dla mężczyzny)

.....